

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE – IDV
Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij
Ljubljana, Kardeljeva ploščad 5

SJM 2006: POROČILA
5. poročilo

N. Toš

Vrednotne orientacije – 2006
(Delovna verzija)

Grafično oblikovanje:
Rebeka Falle

Ljubljana, junij 2007

1.0 Uvodno pojasnilo

Raziskava vrednot je stalnica empiričnega raziskovanja v okviru programa Slovensko javno mnenje (SJM) vse od začetka tega projekta (1968) in še posebej poudarjena smer raziskovanja po pridružitvi programu Svetovne raziskave vrednot (World Value Survey, WVS, 1991) in Evropski raziskavi vrednot (European Value Survey, EVS, 1991). Vključitvi za obe mednarodni raziskavi po letu 1990 ponujata možnost poglobljene in sistematične analize vrednot Slovenk in Slovencev, ki je izvedena v knjigi Rus/Toš, Vrednote Slovencev in Evropejcev.¹ Analiza, ki je v temelju navedene knjige, zajame empirična raziskovanja, ki so potekla v okviru programa SJM v obdobju 1991–2004; empirični temelj analize so tako meritve WVS in EVS v letih 1992, 1995 in 2000. Poleg navedene temeljne smeri raziskovanja vrednot pa smo v okviru programa SJM zasnovali izvirno operacionalizacijo raziskovanja vrednot s pomočjo merjenja odnosa do izbranih pojmov, ki ponazarjajo vrednostne orientacije. Na osnovi vzpodbud smo iz drugih mednarodnih raziskav oz. na osnovi lastne presoje vrednostnih orientacij Slovenk in Slovencev v raziskavo priložnostno dodajali še sklope indikacij, ki nakazuje spremembe v vrednotenju svobode, enakosti in varnosti oz. označujejo povezanost z lastnim družbenim sistemom.

Tako kot predhodna poročila SJM 2006 je tudi to poročilo pripravljeno na prikazni oz. opisni ravni. Predvsem ponuja popoln pregled vprašanj, postavljenih v raziskavi SJM 2006/2, frekvenčne porazdelitve odgovorov, prve analitične vpogleda, ki kažejo na značilne povezave med prikazanimi problemskimi spremenljivkami ter izbranimi strukturnimi (socialno-demografskimi) ter kontekstualnimi (posredujočimi) spremenljivkami. Ker gre v nekaterih primerih za komplekse spremenljivke, nakažemo v poročilu tudi njihove medsebojne povezave – in to ustrezno ilustriramo (faktorske analize). V večini primerov gre za vprašanja oz. spremenljivke, ki smo jih v raziskave uvedli v devetdesetih, v nekaterih primerih pa že v osemdesetih letih, tako da razpolagamo z rezultati večih meritev in tudi te so prikazane na opisni ravni. Frekvenčne porazdelitve strukturne in kontekstualne analize ter medčasovne primerjave ponazarjajo ustrezni grafični prikazi.²

¹ V. Rus, N.Toš, Vrednote Slovencev in Evropejcev, Fakulteta za družbene vede, IDV, CJMMK, Ljubljana 2005, 461 str. (Dokumenti SJM; 13).

² Vse izvirno empirično gradivo, ki je v temelju teh prikazov, je dostopno pri avtorju tega poročila.

2.0 Vrednotne orientacije: kaj raziskujemo

Lahko rečemo, da je predmet raziskovanja oz. opisovanja v tem poročilu enak kot v knjigi Rus/Toš. Oprimo se torej na uvodna pojasnila iz te knjige, z omejitvijo, da seveda v prikazih v tem poročilu ne sledimo predvsem mednarodno primerjalnemu in evropskemu kontekstu raziskave. Obnovitev komparativne analize, ki jo omogoča zadnja raziskava EVS 2005, še ni bila opravljena. Seveda pa prav nacionalni (SJM) in medčasovni (longitudinalni) prikaz vrednotne problematike vzpodbuja tako analizo. Sicer pa je za "domačo rabo" gradivo, zbrano v tem poročilu, več kot zanimivo. Oglejmo si torej opredelitev raziskave iz prej citiranega dela.

2.1 Evropski in slovenski vrednotni kontekst

Vključevanje Slovenije v Evropsko skupnost je večplastno, saj gre za vzporedno vključevanje v politični, gospodarski in kulturni prostor Evrope. Pri tem se moramo zavedati, da bo tako večplastno vključevanje porajalo številna nesoglasja zaradi nesočasnosti teh procesov: politično povezovanje bo potekalo hitreje kot gospodarsko in gospodarsko hitreje kot kulturno. Najpočasneje bo potekalo kulturno povezovanje, pri katerem gre predvsem za zблиževanje vrednotnih usmeritev prebivalcev. Počasnost zблиževanja je neizogibna, saj je ena od glavnih lastnosti vrednot, da so razmeroma stalne in se praviloma ne odzivajo na trenutne spremembe v okolju.

Omenjena nesočasnost bo verjetno pozitivno učinkovala na razmerja med političnimi in gospodarskimi spremembami, saj bodo razmeroma hitrejše institucionalne spremembe omogočile pravno urejen in omejen gospodarski kolonializem, ki se z globalizacijo širi zunaj in znotraj Evropske unije. Politično povezovanje, ki poteka pred gospodarskim, naj bi bilo predvidoma dokaj neboleče. Povsem drugo vprašanje pa je, kako bo hitrejše politično in gospodarsko prilagajanje vplivalo na vrednotno oziroma na kulturno povezovanje prebivalcev srednjeevropskih držav. Iz jugoslovanske izkušnje vemo, da sta možna dva povsem nasprotna izida: tako imenovani učinek "fuzije" in tako imenovani učinek "kontrasta", se pravi združevanja in razdruževanja med nacionalnimi kulturami. Brez večjega tveganja lahko sklepamo, da bo pravno in gospodarsko varna ter socializirana Evropa delovala blažilno, se pravi povezovalno tudi pri kulturnem povezovanju. Vendar pa niti prvo niti drugo ni v prihodnji Evropi zagotovljeno. Toda tudi če bi se to uresničilo, ni nujno, da bi se s tem izognili nesoglasjem med nacionalnimi kulturami, saj je jasno, da se s tesnejšim političnim in gospodarskim povezovanjem zmanjšuje socialna razlika med narodi ter s tem povečujeta občutljivost in nestrpnost do drugačnih kulturnih vzorcev. Ghino Germani (1965) meni, da je učinek kontrasta verjetnejši med starimi profiliranimi in v vsakodnevno prakso globoko zasidranimi kulturami, medtem ko je med manj profiliranimi verjetnejše zблиževanje ali celo zlitje. Glede na to, da so v Evropi vse nacionalne kulture močno profilirane, ne moremo v

prihodnosti izključiti možnosti zaostrovanja medkulturnih odnosov, tudi če bo Evropi uspelo postati vzorna pravna država s prevladujočim socialno-tržnim gospodarstvom.

Verjetnejše pa je, da se v EU kljub institucionalnemu omejevanju gospodarske globalizacije ne bomo mogli izogniti vsem tistim procesom, ki potekajo zunaj nje, že zaradi tega ne, ker ni mogoče preprečiti Mulderjevega učinka tesnejšega povezovanja med (pravnimi, gospodarskimi ali individualnimi) subjekti. Mulder je namreč eksperimentalno dokazal, da tesnejše povezovanje in še posebej tesnejše sodelovanje zmanjšujeta razlike med sodelujočimi, če so te razlike manjše, in povečujeta, če so velike (Mulder 1971).

Gospodarski kolonializem se bo zaradi okrepljenega sodelovanja med gospodarskimi subjekti v EU zelo verjetno širil celo bolj v njej kot zunaj nje. Če bo potekal v skladu s pravno ureditvijo, ne bo prišel v spor s političnim sistemom, ampak ga bo celo utrdil. Verjetno pa bo povsem drugače vplival na medkulturne odnose prebivalcev. To pa pomeni, da vzroki za kulturna nesoglasja ne bodo ideološke ali verske narave, ampak tako imenovani ekonomski imperializem, ki bo nacionalne kulture potiskal sprva v obrambno držo, pozneje pa v ekskluzivno kulturno identiteto, ki bo pravo nasprotje ameriškemu "talilnemu loncu".

Medtem ko bi se z naraščajočo kulturno zaprtostjo povečevala možnost socialnih in političnih nesoglasij ter s tem zmanjševala stopnja societalnega povezovanja, bi po drugi strani ta zaprtost delovala tudi v smeri ohranjanja nacionalnih kultur in vse bolj folklorne provincializacije. Delovala bi torej v smeri njihove politične dezintegracije in kulturne mumifiacije, kar bi zniževalo duhovno raven v celotni EU.

Nevarnosti takšne kulturne dezintegracije evropskih kultur se večji del politikov in ekonomistov ne zaveda. Pri tem ne gre le za to, da podcenjujejo možnost takšnih nezaželenih disfunkcij, ampak se tudi ne zavedajo njihove teže za celotno družbeno dogajanje v EU. Razlog za to je dosedanja obrobna vloga nacionalnih kultur v procesih modernizacije. Ti so potekali predvsem v znamenju industrializacije, urbanizacije in birokratizacije evropskih družb v 19. in 20. stoletju. V njih je prevladovala standardizirana množična potrošnja, ki je delovala egalitarno in anacionalno ter tako prispevala svoj delež k povezovalnim procesom modernizacije.

V postindustrijskih in postmodernih družbah pa kultura (oziroma vrednostna usmeritev) postaja vse pomembnejša. Razlog za to je tako imenovani "the law of diminishing return" (Inglehart 1997), ki pri ljudeh zmanjšuje zanimanje za povečevanje gmotnega standarda v materialno zasičenih industrijskih družbah. V teh družbah se zlasti pri mladih generacijah dokaj hitro širi tako imenovani postmaterialistični sindrom, ki vse bolj poudarja samoaktualizacijo in osebno integriteto posameznika. Zdaj, ko ne gre več za biti ali ne biti v gmotnem smislu preživetja, se povečuje potreba po duhovnih vrednotah.

Obsežne empirične analize kažejo, da ne gre za kratkotrajno spremembo, ampak za logično in nepovrnljivo preusmeritev od gmotnih k nematerialnim dobrinam. Ta preusmeritev se kaže predvsem pri tistih generacijah, ki so mladost preživele v razmeroma dokajšnji gmotni blaginji (Inglehart 1997). Gre torej za preusmeritev prednostnih in življenjskih ciljev od "to have" k "to be".

Pri tej preusmeritvi lahko tudi pričakujemo, da bo ekonomski determinizem družbenega razvoja, kot ga je Karl Marx nekdanj povsem utemeljeno ugotavljal pri gospodarsko revnih družbah, vse bolj nadomeščal kulturni determinizem Maxa Weberja v gospodarsko razvitih družbah. Z veliko verjetnostjo lahko torej pričakujemo, da bo v evropskih družbah imelo kulturno zблиževanje ali pa razhajanje vse bolj osrednjo vlogo pri združevanju evropskih narodov, s tem pa bo tudi odločilno vplivalo na stopnjo politične stabilnosti in gospodarske uspešnosti celotne EU.

2.2 Kaj raziskujemo?

Obsežna literatura o vrednotah od **Allporta (1961)**, **Rokeacha (1973)** do Ingleharta (1977), **Hofstedeja (1980)** in drugih vsebuje obilje napotkov za raziskovanje in razumevanje tega pojava. Omejili bi se le na nekaj oznak po **Schwartzu (2003)**, ki vrednote označi kot verovanje, prepričanje, spoznavne strukture, ki so tesno povezane s čustvi. Vrednote se nanašajo na zaželene cilje (socialna enakost, svoboda, poštenost ...) in presegajo omejene okoliščine in akcije. Vrednote se uporabljajo kot merila za izbiranje, ocenjevanje dejanj, dogodkov, politike, ljudi, institucij in njihovo uvrščanje med dobre ali slabe, zakonite ali nezakonite, vredne zaupanja ali nevredne zaupanja – vedno v smeri postavljenih ciljev. Vrednote so tako uvrstljive druga do druge in urejene pomenijo sisteme vrednostnih prioritet. Tako npr. danes v svetu in pri nas postavljamo vprašanje prednosti pri vrednotenju svobode, enakosti in varnosti. Zdi se, da je postmoderna usmeritev s prednostnim uvrščanjem (vrednotenjem) svobode, človekovih pravic, varovanja okolja, kot se je razvijala v še vedno blokovsko razklanem svetu konec minulega stoletja, v današnjih razmerah unilateralizma, še posebej po 11. septembru, ustavljena, celo obrnjena k varnosti, obvladovanju in sili ... in akcije usmerja pripisana pomembnost teh vrednot. Ali je postmoderna usmeritev k odprtosti, svobodi, človeku in naravi zastala tudi v Evropi, Sloveniji?

Na podlagi izsledkov in analiz raziskav SJM (1991–2006) lahko sklepamo o še vedno visoki nacionalni in deželni (državni) identifikaciji (identiteti) kot skupni značilnosti prebivalstva Slovenije. Delež nižje identificiranih (ki bi želeli živeti zunaj Slovenije) dosega le neznaten del celote.

3.0 Vrednotne orientacije Slovenk in Slovencev – prikazi in analize na osnovi SJM 2006

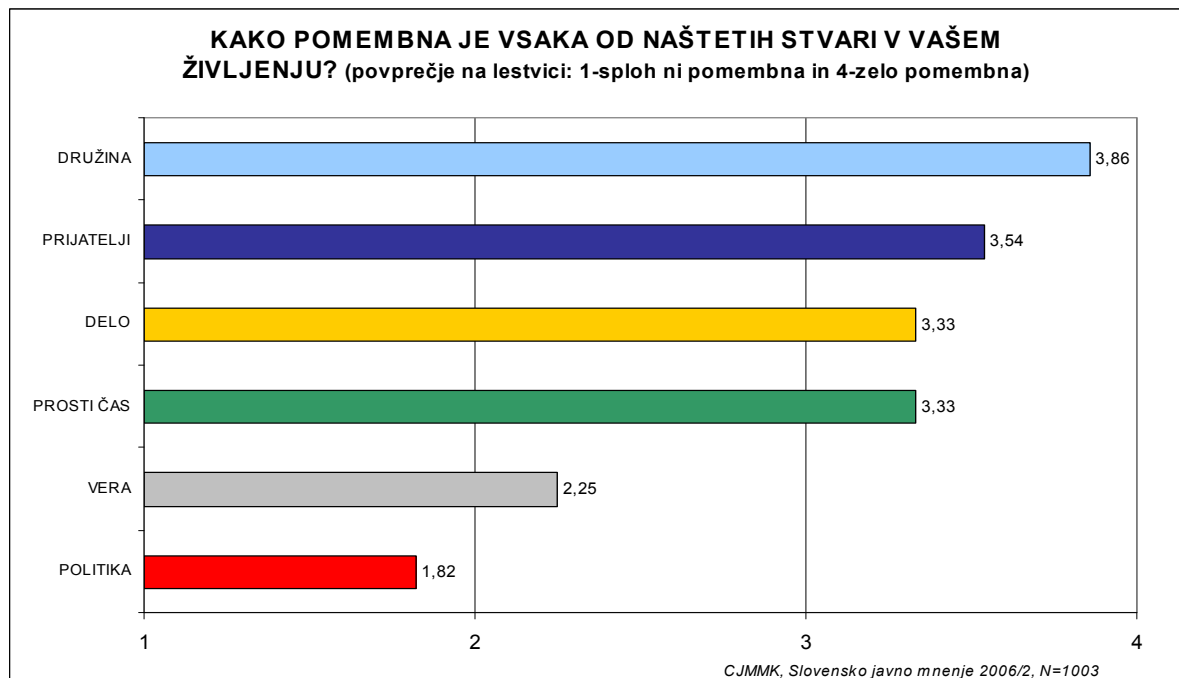
Vrednotne orientacije Slovenk in Slovencev, kot smo jih raziskovali v SJM 2006, bomo prikazali v sledečih sklopih: (1) šest temeljnih vrednot (po WVS: družina, prijatelji, delo, prosti čas, vera in politika); (2) vrednotenje petnajstih pojmov: od "enakopravnosti med spoloma" do "verouka v šolah", (3) vrednotenje enakosti, svobode in varnosti, (4) identitete Slovenk in Slovencev; na kaj smo Slovenci ponosni.

3.1 Vrednotenje družine, prijateljev, dela, prostega časa, vere in politike

3.1.1. Uvrstitev vrednotnih pojmov

V obsežnih elaboracijah vrste mednarodnih raziskav, pa tudi kot del stalnega raziskovalnega repertoarja programa SJM od leta 1992 dalje, je postavljeno vprašanje: "Prosim, povejte, kako pomembna je vsaka od naštetih stvari v vašem življenju (družina, prijatelji, prosti čas, politika, delo, vera)? Ali so: zelo pomembne, precej pomembne, ne preveč pomembne, sploh niso pomembne?". Pripisane pomembnosti v SJM 2006/2 so prikazane v grafu 1.

Graf 1

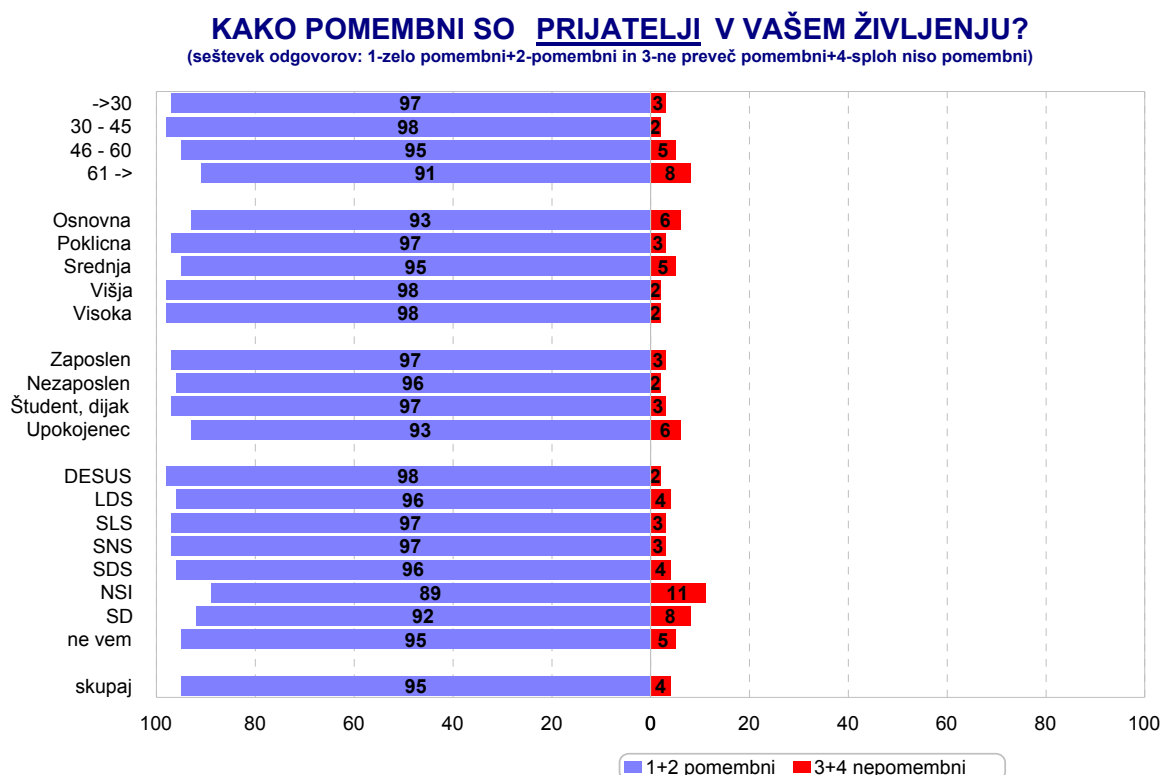

3.1.2. Strukturni prikazi

Kot vselej doslej se tudi tokrat potrdi, da Slovenke in Slovenci najvišje uvrščajo družino.³ Visoka umestitev družine kaže na univerzalen odnos do te kategorije. Doslej opravljeni analitični preizkusi s strukturalnimi in kontekstualnimi variablami ne kažejo značilnih odstopanj ali povezav. Pri vseh kategorijah je družina v vrhu vrednotne hierarhije (ranga vrednot).

Pri tokratni meritvi se na drugo mesto uvrsti pojem prijatelji, kar nakazuje izjemno visok pomen, ki ga ljudje pripisujejo primarnim socialnim omrežjem. Visoko vrednotenje prijateljev je v (navideznem) protislovju z izražanjem nizkega zaupanja, ki ga nakazujejo drugi kazalci iz iste raziskave. To razmerje kaže posebej raziskati. Povezave z izbranimi strukturalnimi variablami so nizke oz. jih sploh ni, kar ilustrira graf 2. Neznatna odstopanja v vrednotenju prijateljev opazimo pri kategorijah najstarejših, najmanj izobraženih, upokojencih, pa tudi med preferenti NSI in SD. (Slednje je na tem mestu težko pojasniti oz. sploh ni vredno pojasnjevanja.)

Graf 2

FDV - CJMMK, Slovensko javno mnenje, 2006/2, N=1003

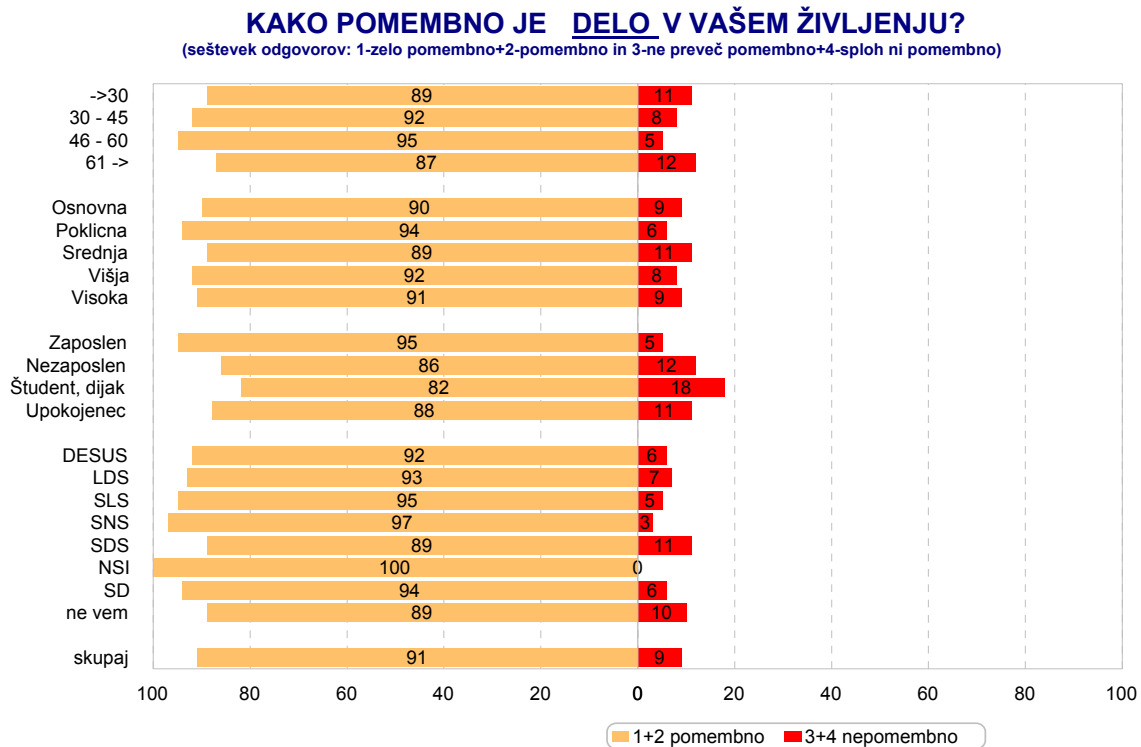
Na tretje oz. četrto mesto se skupaj uvrstita delo in prosti čas. Medletne primerjave pokažejo, da se prvotno visoko vrednotenje dela pomika navzdol v hierarhiji vrednot in da se vse višje

³ Širša pojasnitev te uvrstitve: Rus/Toš, Vrednote Slovencev ..., Družinska skupnost in zakonska zveza, str. 149–168.

umeščajo vrednote, ki so izražene skozi pojme prijatelji in prosti čas, torej postmoderne vrednote.

Vrednotenje dela pa je prejkoslej visoko umeščeno. To pokaže tudi strukturni prikaz (glej graf 3). K nižji uvrstitvi dela prispevajo predvsem najmlajši in najstarejši respondenti, skupine respondentov, ki še niso vključene v delo (študentje, dijaki) oz. so iz dela izključene skupine (nezaposleni), pa tudi srednje izobraženi itd.

Graf 3

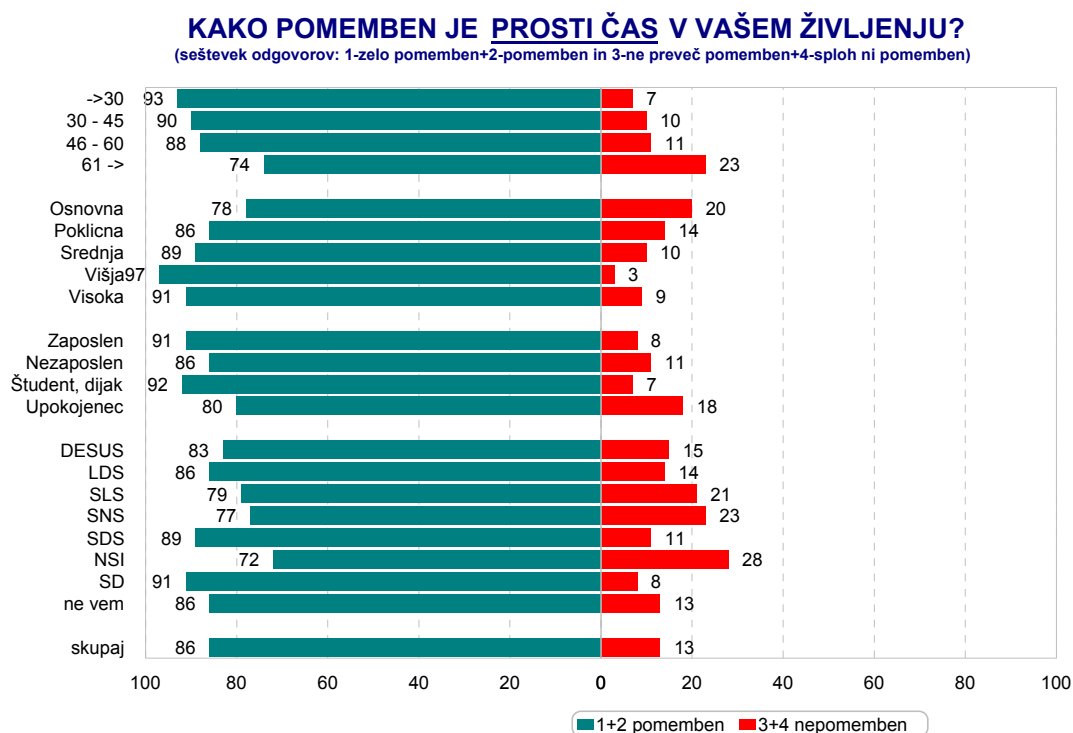

FDV - CJMMK, Slovensko javno mnenje, 2006/2, N=1003

K višji umestitvi prostega časa v hierarhizaciji vrednotnih pojmov pa prispevajo predvsem (naj)mlajši, višje in visoko izobraženi, zaposleni na sploh, dijaki in študentje, pa tudi preferenti SD – torej kategorije, ki so najizraziteje postmoderno usmerjene. Prostemu času manj pomena pripisujejo predvsem najstarejši (61 let in več), z osnovnošolsko izobrazbo, upokojenci, pa tudi preferenti NSI, SNS in SLS. Za te kategorije velja, da so v prostem času glede na strukturalne značilnosti oz. generacijski položaj najmanj udeležene.⁴

⁴ Glej tudi Rus/Toš, Vrednote Slovence..., Kakovost življenja str. 17–54.

Graf 4

FDV - CJMMK, Slovensko javno mnenje, 2006/2, N=1003

Med šestimi opazovanimi vrednotnimi pojmi sta najnižje uvrščena pojma vera in politika. Za politiko⁵ velja, da je najnižje uvrščena pri vseh opazovanih strukturnih kategorijah in da k temu na tem mestu⁶ nimamo kaj dodati. Politika, politiki, politične stranke... so najnižje uvrščeni pojmi v vseh vrednotnih hierarhijah, kjer se pojavljajo.

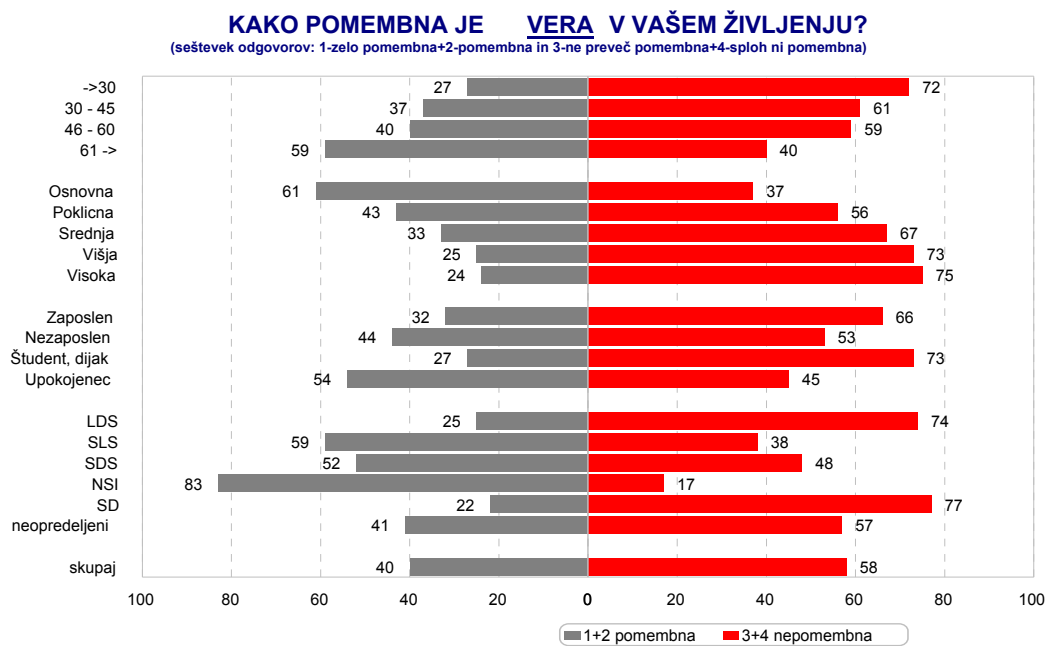
Značilno višje kot politika, je umeščen pojem vera. Podrobnejša pojasnitev odnosa Slovencev do vere je podan v vrsti študij, nazadnje pa predvsem v prej citirani knjigi⁷. Skladno s pričakovanji se izkaže, da je odnos do vere v tesni povezavi z vrsto strukturnih in kontekstualnih spremenljivk. V grafu 5 so prikazani vplivi glede na starost, izobrazbo, zaposlitveni status in strankarske preference. V vseh primerih so vplivi izraziti. K nizki umeščenosti vere v hierarhiji vrednot prispevajo predvsem respondenti najmlajše ter srednjih starostnih skupin, najvišje in srednje izobrazbenih skupin, zaposleni na splošno ter študentje in dijaki. Med strankarskimi preferenti k nizki umestitvi prispevajo predvsem preferenti SD, LDS, pa tudi strankarsko neopredeljeni. In obratno: z izrekanjem pomembnosti vere v osebni življenju prednjačijo starejši in predvsem najstarejši respondenti, osnovnošolsko, pa tudi poklicno šolani in še posebej upokojenci in nezaposleni. Med strankarskimi preferenti po pripisovanju pomena veri v osebni življenju vidno izstopa majhna skupina preferentov NSI, ki ji sledita še skupini preferentov SLS in SDS. Vrsta preizkusov nakazuje, da je odnos do vere (vernost) in cerkve (zaupanje v cerkev) določnica pri oblikovanju te skupine, ki sicer deluje kot segment politične strukture. Gre torej za nazorsko kompaktno skupino.

⁵ Glej Rus/Toš, Vrednote Slovencev..., Politika, str. 271–297.

⁶ Glej SJM 2006/2 – Četrto poročilo, Odnos do politike, političnih strank in politikov.

⁷ Rus/Toš, Vrednote Slovencev..., Vera in vrednote, str. 169–270.

Graf 5

FDV - CJMMK, Slovensko javno mnenje, 2006/2, N=1003

3.1.3 Povezave med pojmi (faktorska analiza)

Tabela 1 prikazuje rezultat faktorizacije šestih opazovanih vrednot. Tudi tu se potrdi poseben položaj pojmov prosti čas in prijatelji, ki se združita v prvi faktor, v drugem faktorju pa se skupaj znajdejo vera, delo in družina, torej trije pojmi, ki se na vrednotni lestvici umeščajo izrazito različno, pa vendarle predstavljajo triado klasičnih vrednot, za razliko od dveh pojmov, ki združena v prvem faktorju kažeta postmoderno orientacijo.

Tabela 1: TEMELJNE VREDNOTE: POVEZOVANJE V SKUPINE (prikaz faktorске analize)

Rotated Component Matrix ^a

	Component	
	1	2
V301C prosti čas	,806	
V301B prijatelji	,709	
V301F vera		,702
V301E delo		,644
V301A družina		,549
V301D politika		

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

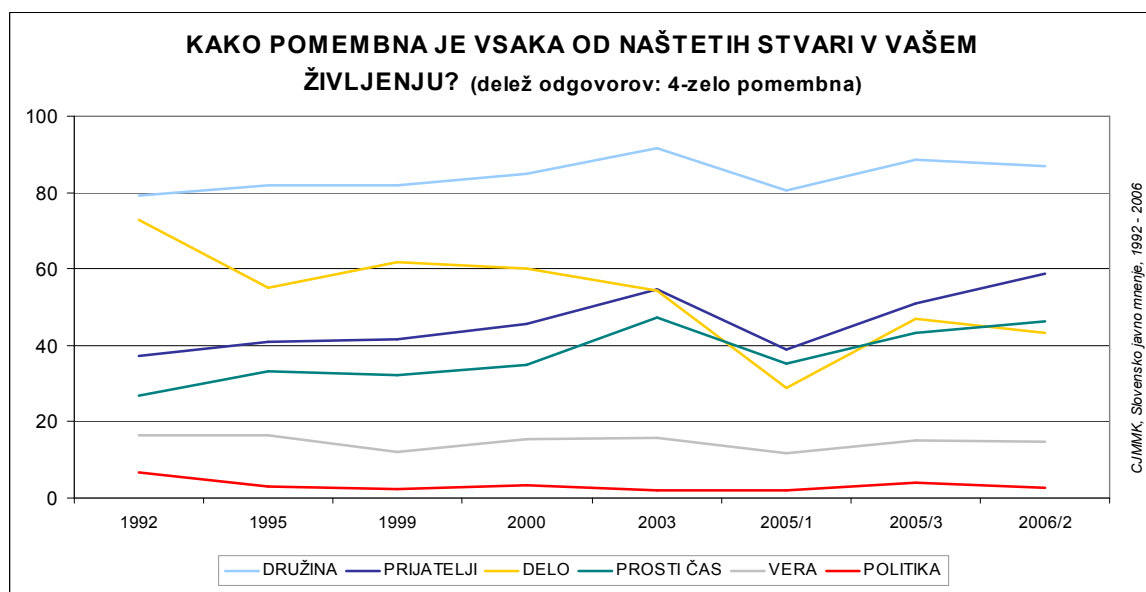
a. Rotation converged in 3 iterations.

FDV – CJMMK, Slovensko javno mnenje 2006/2

3.1.4 Medčasovne primerjave

Rezultati meritev na osnovi vprašanja "o pomembnih stvareh v vašem življenju" od leta 1992 do 2006 so prikazani v grafu 6.

Graf 6

Že površen pogled pokaže, da gre za dve obdobji v vrednotenju, ki se kažeta v različni hierarhizaciji vrednot – pojmov. V prvem obdobju, od leta 1992 do 2000, se kažejo ustaljene

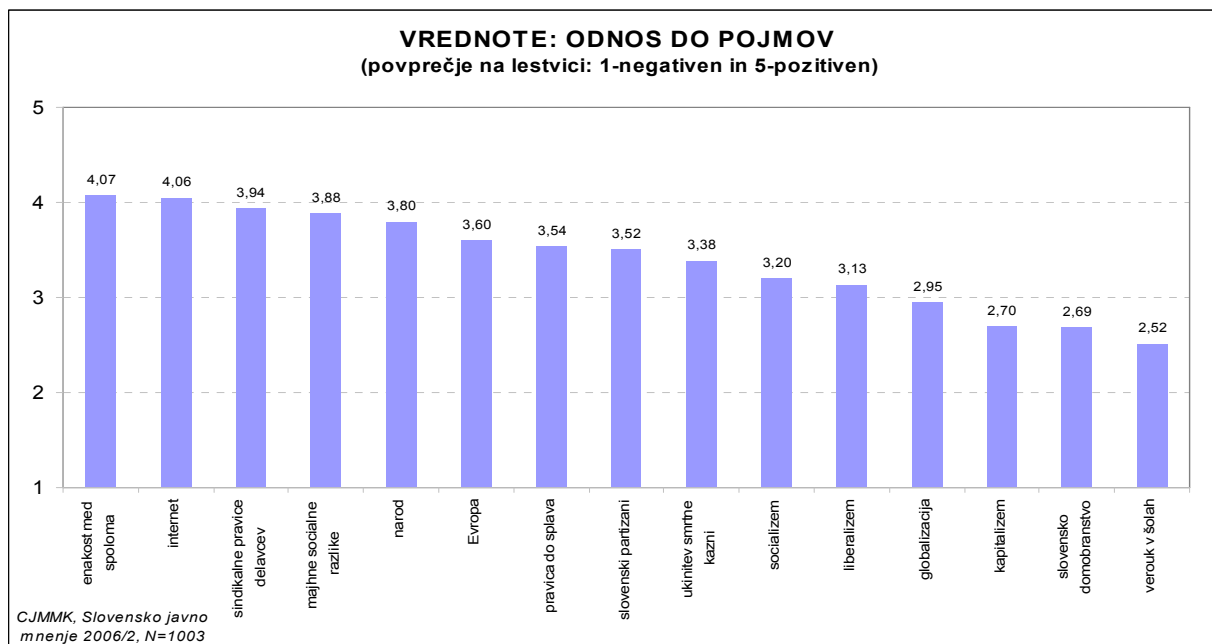
uvrstitve: v vrhu je vseskozi družina, sledi ji delo z manjšimi nihanjem, na tretji ravni se z rahlim vzponom v zaključku tega obdobja uvrščajo prijatelji oz. pod njimi prosti čas. Drugo obdobje označujejo meritve od leta 2000 do 2006, ko se pokažejo prerazporeditve v umeščanju pojmov prijatelji, delo in prosti čas. Predvsem je očitno, da je delo v zaključnih meritvah bistveno nižje uvrščeno kot v začetnih ter da sta pojma prijatelji in prosti čas bistveno višje uvrščena kot v začetnih meritvah. V opredeljevanju odnosa do vere in politike, ki se umeščata vseskozi na dnu, pa tudi v odnosu do družine, ki se vseskozi umešča na vrh, pa se ta periodizacija ne potrdi.

3.2 Od "enakopravnosti med spoloma" do "verouka v šolah"; vrednotenje petnajstih pojmov – longitudinalni program SJM

3.2.1 Prikazi in uvrstitve pojmov

Za ponazoritev vrednostnega opredeljevanja lahko uporabimo operacionalizacijo z ugotavljanjem odnosa do izbranih pojmov kot označevalcev vrednostnih usmeritev. Ta smer raziskave poteka od leta 1991 dalje, letni preseki meritve 2006 je prikazan v grafu 7.

Graf 7

Vrednostne usmeritve, ki dosegajo popolno ali pretežno podporo in so visoko uvrščene v hierarhiji pojmov (vrednot), so: enakost med spoloma, majhne socialne razlike, evropska usmerjenost, narodna identiteta, pa tudi pravica do splava, zaščita pravic delavcev, pojem partizani (kot sinonim za izražanje vrednostnega odnosa do dogajanja in akterjev med 2. svetovno vojno) in tudi odprava smrtne kazni. V sredino (vrednostne) lestvice se uvrščajo: vračanje premoženja ter pojmi liberalizem, socializem in globalizacija; del teh pojmov ostaja

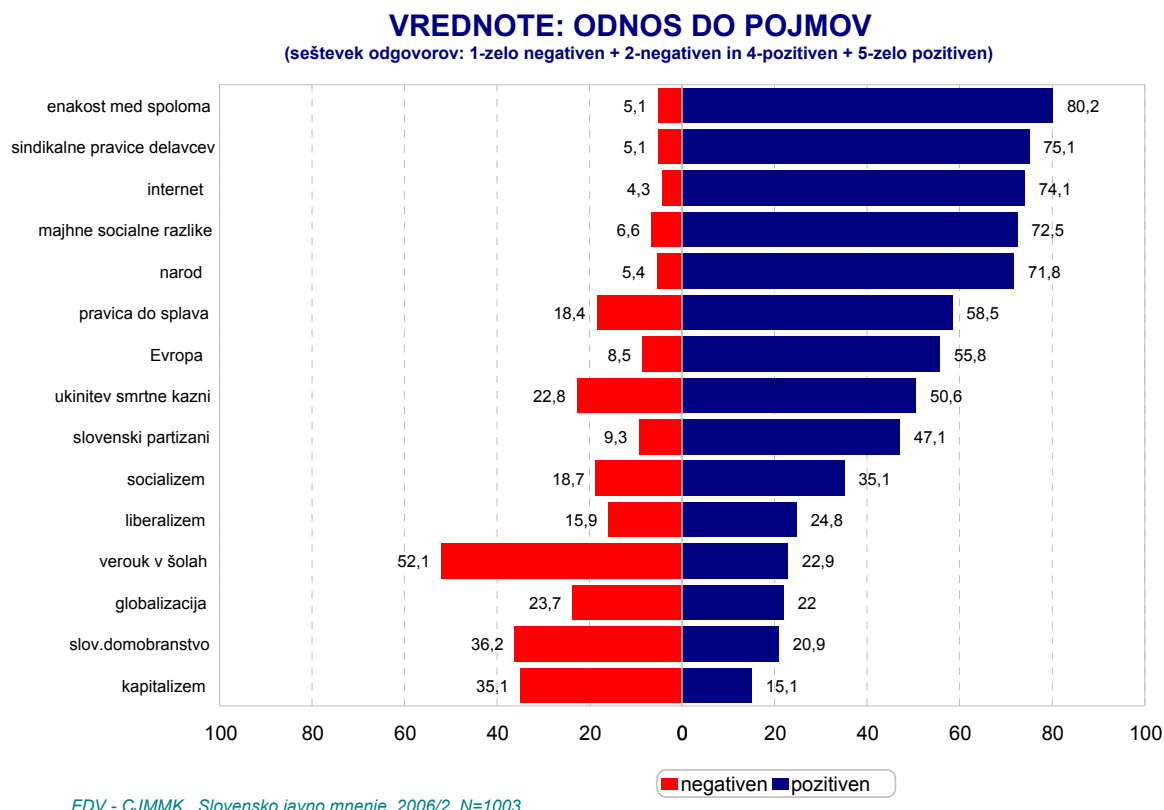
tudi nerazumljen in tako ne nosi sporočila o vrednostni usmeritvi. Na dnu lestvice pa so uvrščeni pojmi kapitalizem, domobranstvo in verouk v šolah. Aktualni družbeno-reformni modeli, nazorski in vrednotni ponudki ter nove interpretacije novejših nacionalnih zgodovine, očitno ne najdejo svojega vrednotnega sidrišča in so ljudem pretežno tuji.

Dostopna je obsežna empirična evidenca, ki kaže na ustaljenost oziroma postopno spreminjanje odnosa do opazovanih pojmov (vrednostnih orientacij). Med ustaljene na visoki ravni sprejemanja se uvrščajo enakost med spoloma, majhne socialne razlike, vrednotenje naroda, pravica do splava itd. Med ustaljene na visoki ravni odklanjanja pa verouk v šolah, domobranstvo in kapitalizem.

Ob vsem družbenem preobražanju iz konca osemdesetih let in še posebej v novih družbeno-sistemskih razmerah je v vrhu vrednotnega presečišča še vedno vrednota enakost, ob hkratnem visokem vrednotenju načel demokratične politično-pluralne institucionalizacije. Nova družbenogospodarska in politična izkušnja ljudi po devetdesetem letu – sicer ob pritrjevanju pomenu zasebne lastnine in tržni zasnovi ekonomskih razmerij – v zavesti ljudi izostri predstavo o socialni vlogi države: dodobra utrdi koncept socialne države kot zaželeni cilj, ki se izraža v razumevanju poklicnosti in odgovornosti države za pravno urejanje osnovnih družbenih in gospodarskih razmerij, predvsem z vidika posledic za posameznike oziroma skupine kot so mladi (ob vstopu v izobraževalni sistem oziroma ob prestopu v samostojno življenje), brezposelni, nezaposljivi in nesposobni za samostojno preživljanje, starejši, pa tudi zaposleni (v smeri zaščite zaposlitve in socialnega statusa) itd. Za vse te kategorije in za dostop do osnovnih storitev oziroma dobrin na zdravstvenem, izobraževalnem in socialnovarstvenem področju, velja prevladujoče prepričanje o odgovornosti države. Pri tem se torej vrednote nanašajo na zaželeni cilj: zagotavljanje socialne pravičnosti in solidarnosti (graf 8).⁸

⁸ Povzeto po: Toš, N., Beležke o vrednotah, Pogovori pri

Graf 8

Iz grafov 7 in 8 je razvidno, da nabor petih v preizkus vključenih pojmov enoznačno ustreza prevladujočim vrednotnim predstavam Slovenk in Slovencev. Očitno je, da pritrjevanje oz. visoko pozitivno označevanje teh pojmov ustreza visokemu vrednotenju enakosti med spoloma, visokemu zavzemanju za družbo z majhnimi socialnimi razlikami in končno, velikemu poudarku narodove suverenosti, ki močno izstopa v vseh raziskavah vrednot že iz sredine osemdesetih let. V to skupino se uvršča tudi visoko pozitivno vrednotenje interneta kot nove informacijske in socialne (komunikacijske) prakse. To nakazuje postmoderno orientacijo velike večine spraševancev, ne glede na to, ali to metodo sodobnega komuniciranja že sami uporabljajo, ali ne.

3.2.2 Povezanost med pojmi (faktorska analiza)

Faktorska analiza (tabela 2) tak osrednji vrednotni poudarek potrди, saj se pojmi: majhne socialne razlike, enakost med spoloma in sindikalne pravice, oblikujejo v samostojen faktor (F3). Potrđijo pa se tudi druga pričakovanja glede povezovanja pojmov. Bistveno manj pritrjevanja in značilno več zavračanja oz. negativnega označevanja so deležni pojmi kot: verouk v šolah, slovensko domobranstvo, pravica do splava. Ti pojmi se nazorsko značilno umestijo skupaj z zavračanjem partizanstva v prvi faktor (F1). V njem se torej združuje pozitivno označevanje verouka v šolah, slovenskega domobranstva, negativno označevanje pravice do splava, pa tudi negativno označevanja slovenskega partizanstva. To je izrazit,

nazorsko nabit faktor, lahko bi ga pogojno označili kot klerikalen, saj ustreza vrednotnim postavkam katoliške cerkve na slovenskem in njenim političnim opredelitvam.

Tabela 2 VREDNOTE – ODNOS DO POJMOV: POVEZOVANJE V SKUPINE
(prikaz faktorске analize)

Rotated Component Matrix ^a

	Component				
	1	2	3	4	5
V302H verouk v šolah	,781				
V302G slovensko domobranstvo	,716				
V302E pravica do splava	-,561				
V302M kapitalizem		,773			
V302N liberalizem		,700			
V302P Evropa		,516		,502	
V302F internet					
V302L majhne socialne razlike			,776		
V302K enakost med spoloma			,705		
V302I sindikalne pravice delavcev			,675		
V302A narod				,694	
V302J slovenski partizani	-,402			,584	
V302B socializem				,401	
V302C ukinitvev smrtne kazni					,839
V302D globalizacija		,458			,461

Extraction Method: Principal Component Analysis.
Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

^a Rotation converged in 8 iterations.

FDV – CJMMK, Slovensko javno mnenje 2006/2

Drugi faktor (F2) združuje pozitivno vrednotenje pojmov kapitalizem, liberalizem, globalizacija in Evropa. Lahko bi ga označili kot postmodernizacijski faktor. V četrti faktor (F4) se združuje pozitivno vrednotenje pojmov narod, partizanstvo in socializem. Ta faktor bi lahko označili kot tradicionalni pred/posttranzicijski faktor. Končno se v peti faktor povezuje še pojma ukinitvev smrtne kazni in globalizacija. Tendenčno in vsebinsko se ta faktor približuje faktorju postmoderne orientacije, saj vzpostavlja višje standarde varovanja človekovih pravic, predvsem človekovega življenja ob hkratnem privzemanju oz. razumevanju globalizacijskih tendenc v sodobni družbi.

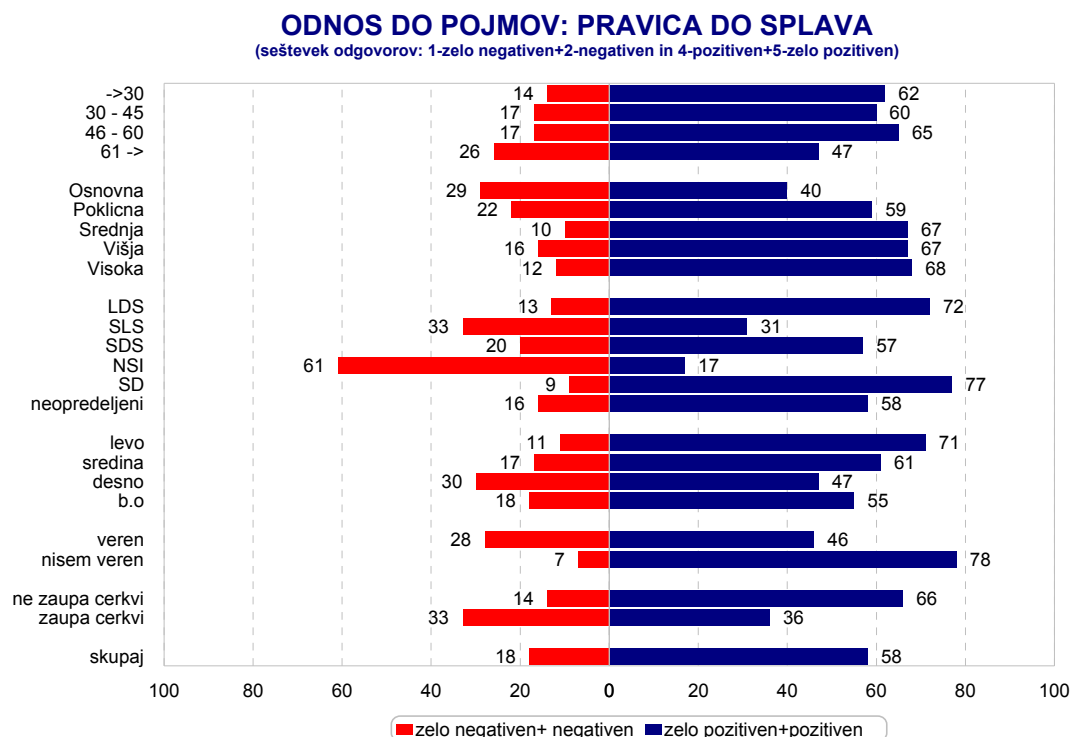
3.2.3 Odnos do pojmov – strukturni prikazi

V nadaljevanju si bomo ogledali, v kakšnih strukturnih oz. kontekstualnih okvirih se uveljavlja pozitivno oz. negativno vrednotenje posameznih pojmov. Pri tem bomo v tem delu prikazne analize izpustili obravnavo pojmov partizanstvo-domobranstvo, čeprav je očitno, da pozitivno vrednotenje teh pojmov utemeljuje dve nazorsko nasprotni orientaciji, namreč

klerikalno in pre-posttranzicijsko. Oba pojma smo obsežneje obravnavali v širšem kontekstu analize vrednotenja preteklosti⁹.

Tako se bomo za označitev prvega faktorja oprli na prikaz strukturnih povezav odnosa do pravice do splava in do verouka v šolah. Pravica do splava je tudi ob tokratni meritvi pretežno (58%) pozitivno vrednoten pojem; le slaba petina (18%) respondentov ta pojem označuje (zelo) negativno. Tako vrednotenje ustreza slovenski populaciji s pretežno libertarnim razumevanjem človekovih pravic.

Graf 9

FDV - CJMMK, Slovensko javno mnenje, 2006/2, N=1003

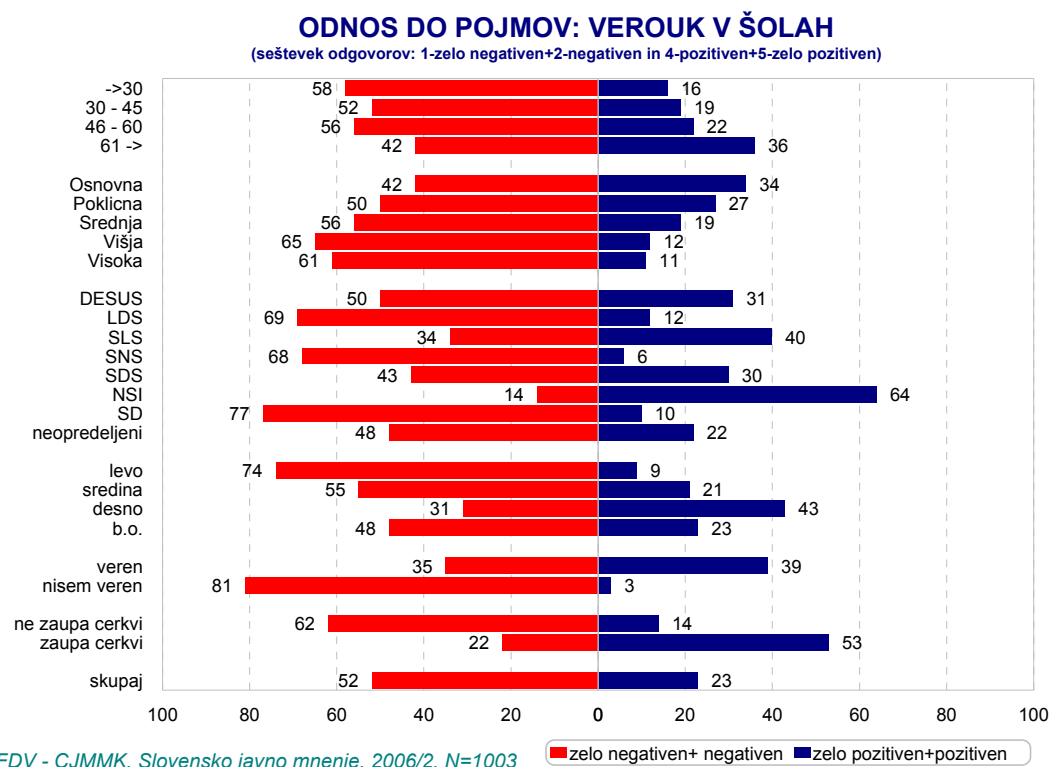
Graf 9 ponazarja učinke nekaterih strukturnih in socializacijskih kontekstov, ki opredeljujejo višjo ali nižjo mero libertarnega gledanja na splav. Očitno je, da je na nasprotovanje splavu in njegovi prepovedi utemeljen vrednotni koncept pogosteje prisoten med najstarejšimi (26%), osnovnošolsko (29%) in poklicno (22%) šolanimi itd. Pri opredeljevanju do tega vprašanja se močno izrazi širši nazorski kontekst. Tako se do pojma negativno opredeljujejo še posebej desno samoopredeljeni (30%), verni (28%), respondenti, ki zaupajo cerkvi (33%) ter še posebej močno preferenti NSI (61%) in SLS (33%). Pozitivno vrednotenje pojma "pravica do splava" pa najmočneje oz. prevladujoče izstopi med nevernimi (78%), preferenti SD (77%) in LDS (72%), med levo samoopredeljenimi (71%), pa tudi med visoko izobraženimi (68%) itd.

Pojem "verouk v šolah" je v presečišču nazorskega spopada med katoliško cerkvijo in državo oz. med skupinami z liberalnimi in klerikalnimi pogledi vse od osamosvojitve dalje. V

⁹ Toš, N., Pogledi na preteklost, SJM 2006/2 – prvo poročilo.

zadnjem obdobju se učinki teh nasprotujočih si prizadevanj kažejo v novih oblikah in institucionalizacijah t.i. nazorsko odprtega zasebnega šolstva.¹⁰ Tokratna meritev odnosa do tega vrednotnega koncepta, ki opredeljuje alternativne oblike institucionalizacije javnega oz. zasebnega šolstva, ostaja znotraj okvirov dosedanjih meritev, kar bomo kasneje podrobneje ilustrirali. Iz grafa 10 razberemo, da je pojem "verouk v šolah" deležen negativnega označevanja večine (52%) in le slabe četrtine (23%) pozitivnega označevanja respondentk in respondentov.

Graf 10

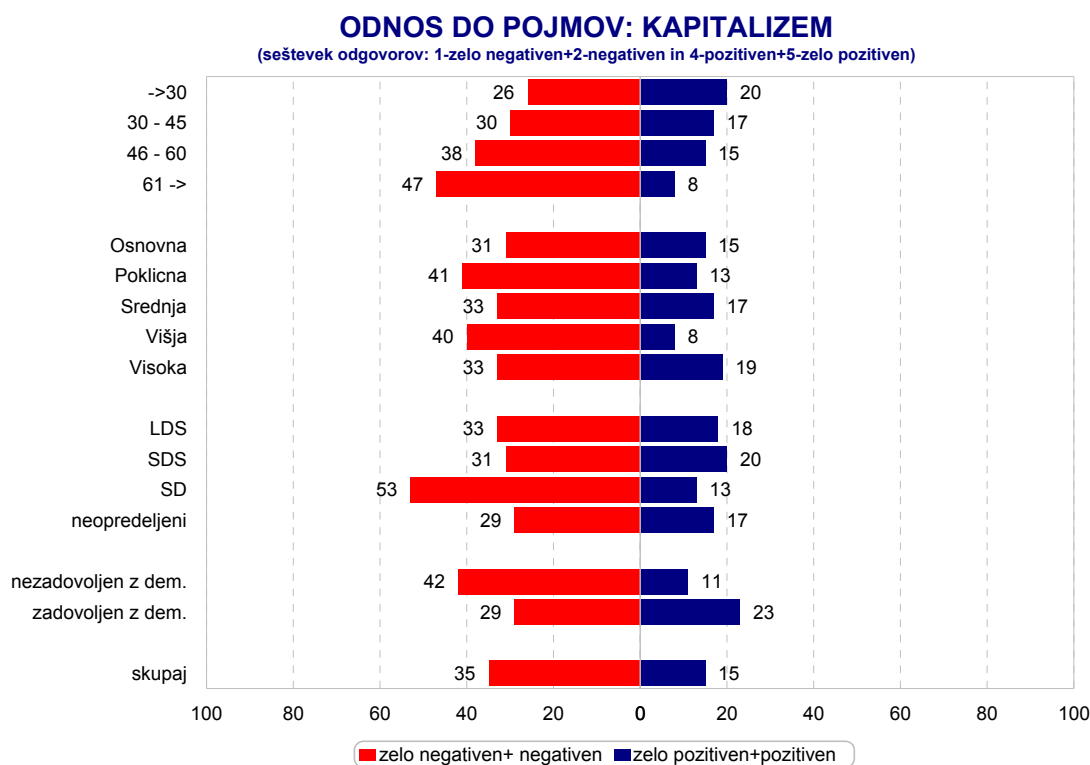

Pregled izbranih povezav pokaže, da delež pozitivnih ocen prestopa delež negativnih le med desno samoopredeljenimi (43% pozitivnih; 31% negativnih), med vernimi (39% pozitivnih; 35% negativnih), med respondenti, ki zaupajo cerkvi (53% pozitivnih; 22% negativnih) in končno še med preferenti SLS (40% pozitivnih; 34% negativnih) in NSI (64% pozitivnih!; 14% negativnih). Torej le dve oz. tri skupine izmed vseh prikazanih izrazito prevladujoče izražajo pozitivno vrednotenje pojma "verouk v šolah", pri vseh preostalih, ki jih označuje večinsko pozitivno vrednotenje, pa hkrati opazimo tudi značilne deleže negativno opredeljenih do tega pojma. Sicer pa v celoti močno oz. prevladujoče izstopajo deleži negativno opredeljenih, še posebej med najmlajšimi (58%), med višje (65%) in visoko (61%) izobraženimi, med preferenti SD (77%), LDS (69%), med levo samoopredeljenimi (74%), med nevernimi (81%) itd. Libertarni oz. laicistični koncept razmerja med državo in cerkvijo je torej močno ukoreninjen v vrednotnih orientacijah Slovencev in Slovenk in le pri sorazmerno ozkih skupinah se kaže odstopanja od njega.

¹⁰ kar dejansko pomeni odpiranje prostora za javno financiranje na račun javnega šolstva.

V drugi faktor (F2) se povezuje pozitivno vrednotenje pojmov kapitalizem, liberalizem, Evropa in globalizacija. Za opredeljevanje do teh pojmov je značilno, da ni tako enoznačno kot pri prej prikazanih. Če to ilustriramo na primeru pojma kapitalizem (graf 11), zaznamo najprej, da je deležen pretežno sredinskih ocen (50%), da pa je hkrati značilno več (35%) negativnih kot pozitivnih (15%) ocenjevalcev tega pojma. Pokaže se, da gre za strukturno, pa tudi kontekstualno neizrazito opredeljevanje do tega pojma, vendar zaznamo, da je več pozitivnih, čeprav ne prevladujočih, opredelitev med najmlajšimi, med visoko izobraženimi, med preferenti SDS in LDS, pa tudi tistimi, ki so zadovoljni z delovanjem demokracije v državi.

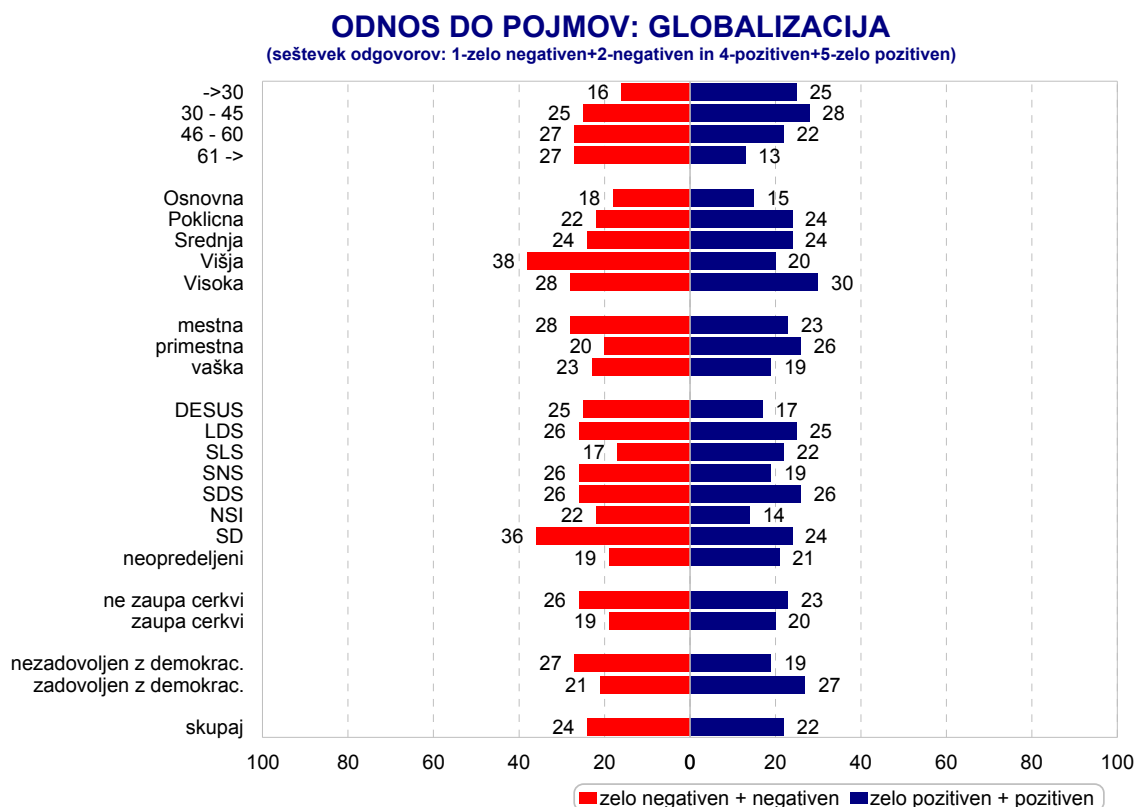
Graf 11

FDV - CJMMK, Slovensko javno mnenje, 2006/2, N=1003

Nekaj bolj izdiferencirani so pogledi na pojem globalizacija. Tudi tu velja, da večina respondentov (54%) pristane v sredini ocenjevalne lestvice in da je delež pozitivnih ocen (22%) skoraj izenačen z deležem negativnih (24%). S povečanimi deleži negativnih ocen tega pojma izstopata obe najstarejši kategoriji respondentov, še posebej kategorija višje izobraženih, pa tudi preferenti SD itd. S povečanim deležem pozitivnih ocen tega pojma izstopajo predvsem respondenti z visoko izobrazbo.

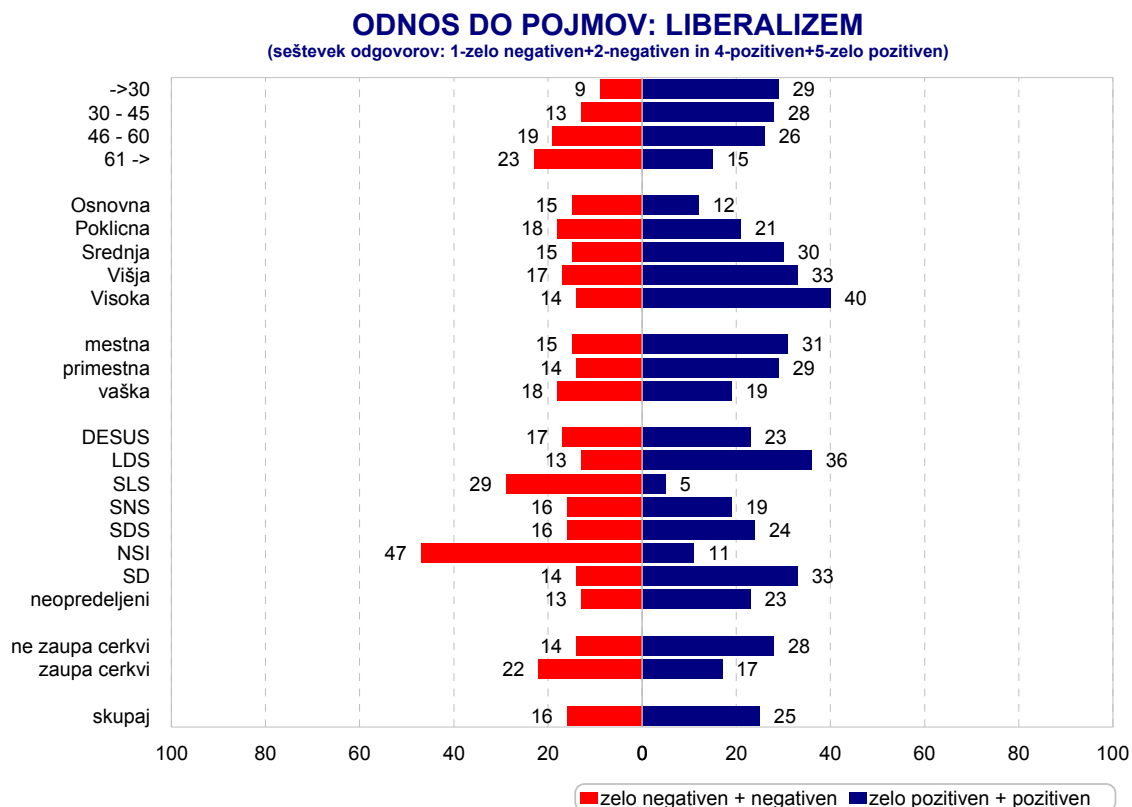
Graf 12

FDV - CJMMK, Slovensko javno mnenje, 2006/2, N=1003

Dodatno drugi faktor ilustrira še odnos do liberalizma. Tu nad negativnim (16%) prevlada pozitivno (25%) vrednotenje pojma, sicer pa je zanj značilno pretežno (59%) sredinsko (ne)opredeljevanje. Povečane deleže pozitivno opredeljenih opazimo predvsem med višje in visoko (40%) izobraženimi, med prebivalci mest (31%), pa tudi med preferenti LDS (36%) in SD (33%) itd. Močno oz. celo prevladujoče negativno vrednotenje tega pojma pa beležimo med preferenti NSI (47%), SLS (29%) ter najstarejšimi (23%).

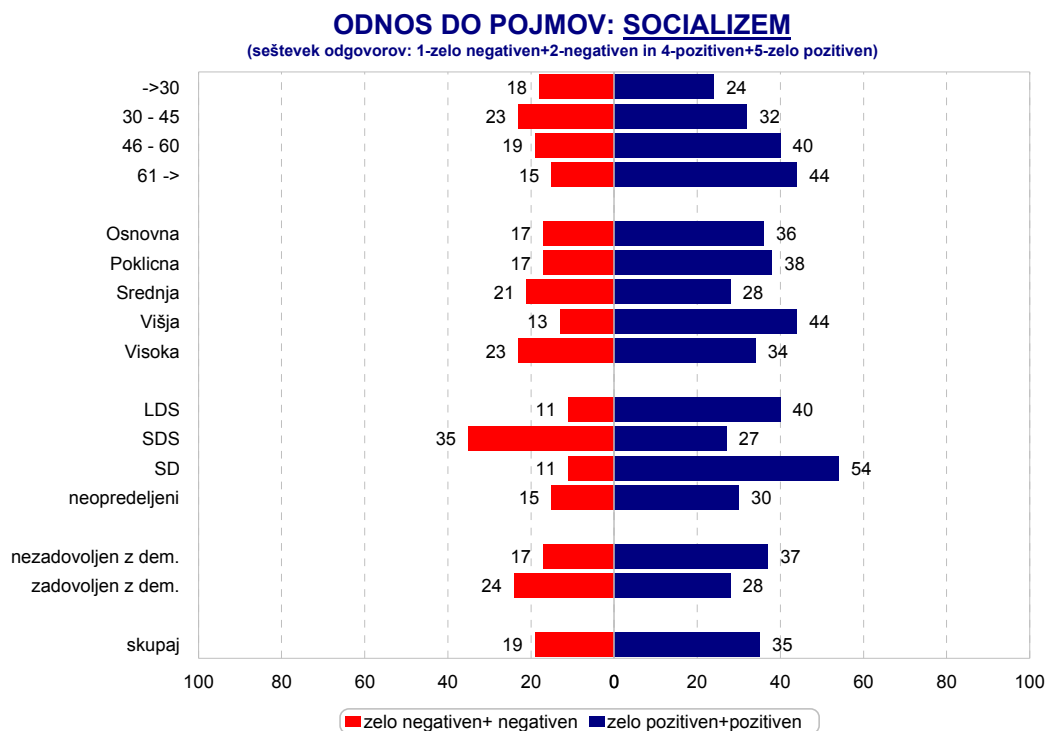
Graf 13

FDV - CJMMK, Slovensko javno mnenje, 2006/2, N=1003

Pred-*post*tranzicijski faktor označuje združba pojmov narod, partizani, socializem in tudi Evropa. Za ponazoritev smo izbrali pojem socializem. Večina respondentov se do njega opredeljuje v sredini ocenjevalne lestvice, vendar je med vsemi značilno več (35%) tistih, ki temu pojmu pripisujejo pozitivno oceno kot onih, ki mu pripisujejo negativen pomen (19%). Graf pokaže, da je opredeljevanje do socializma povezano z obdobji politične socializacije. Z deleži pozitivnih opredelitev močno izstopata obe najstarejši starostni skupini respondentov (40%; 44%). Z visokimi deleži pozitivnih opredelitev izstopajo tudi višje izobraženi (44%), medtem ko med ostalimi izobrazbenimi skupinami ne opazimo značilnejših odstopanj. Med opredeljenimi do političnih strank z deleži pozitivnih opredelitev najmočneje izstopa skupina preferentov SD (54%!), pa tudi LDS (40%). Edina med v opazovanje vključenimi skupinami, pri kateri delež negativnih opredelitev do socializma (35%) presega delež pozitivnih (27%), so preferenti SDS. Pojem socializem je v vrednotni hierarhiji Slovencev še vedno visoko in bistveno višje umeščen kot pojem kapitalizem.

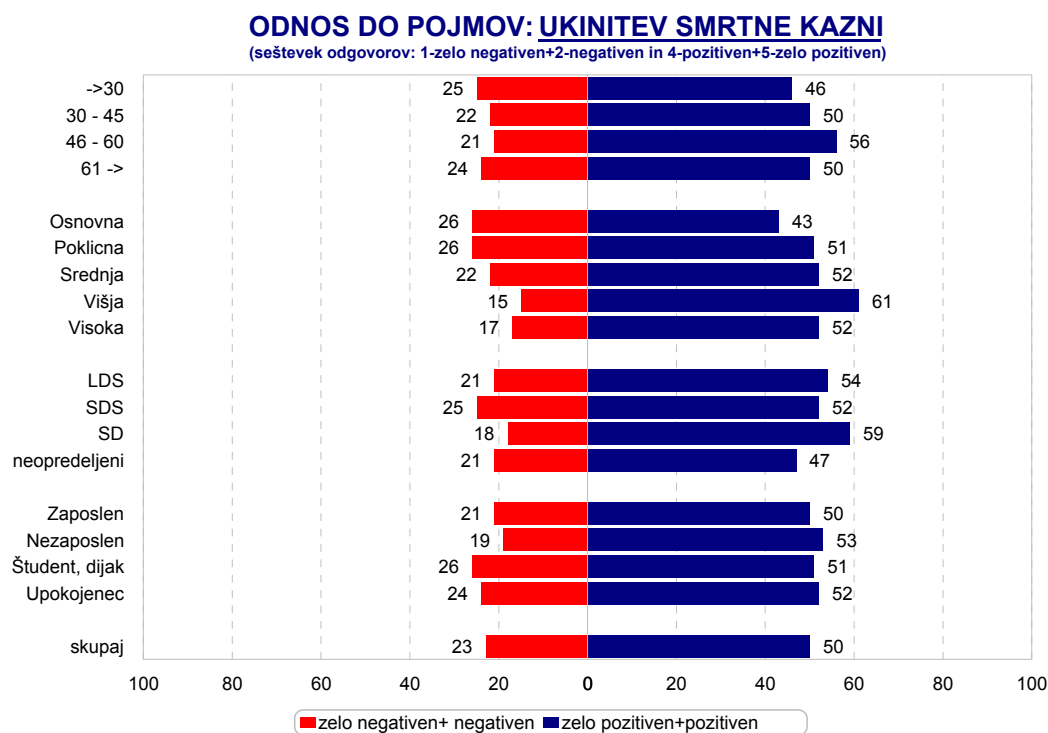
Graf 14

FDV - CJMMK, Slovensko javno mnenje, 2006/2, N=1003

V zadnji faktor (F5) se skupaj umeščata globalizacija in odnos do smrtne kazni. Kako se respondenti opredeljujejo do pojma globalizacija, smo že prikazali (graf 12). Na tem mestu prikazujemo odnos do "ukinitve smrtne kazni". Pojem, ki indicira opredeljenost do ene temeljnih človekovih pravic, sodi v nabor libertarnih vrednot. Aktualna meritev pokaže, da je pozitiven odnos med respondenti prevladujoč (50%) in da je bistveno manj (23%) tistih, ki do tega pojma izražajo negativen odnos. Analitični preizkusi, ki jih ponazarja graf 15, kažejo, da ne razkrijemo značilnih povezav niti glede na obdobje socializacije, niti glede na preostale, v preizkus vključene spremenljivke. Opazimo le, da delež negativnih opredelitev do ukinitve smrtne kazni značilno upade v obeh skupinah najvišje izobraženih, pa še med preferenti SD in nezaposlenimi. Temu primerno naraste delež pozitivno opredeljenih do ukinitve smrtne kazni med višje (61%) šolanimi, med preferenti iz skupine 46 do 60 let (56%), med preferenti SD (59%) itd. Šele podrobnejša analiza v širšem vrednotnem kontekstu bi morda dala osnovo za vsebinsko interpretacijo. Očitno pa je, da med prebivalci Slovenije sankcijsko usmerjenost, ki je nekoč bila prevladujoča, vse bolj izrazito nadomešča permisivna usmerjenost oz. libertarno opredeljevanje – in to tudi na tej vrednotno delikatni točki.

Graf 15

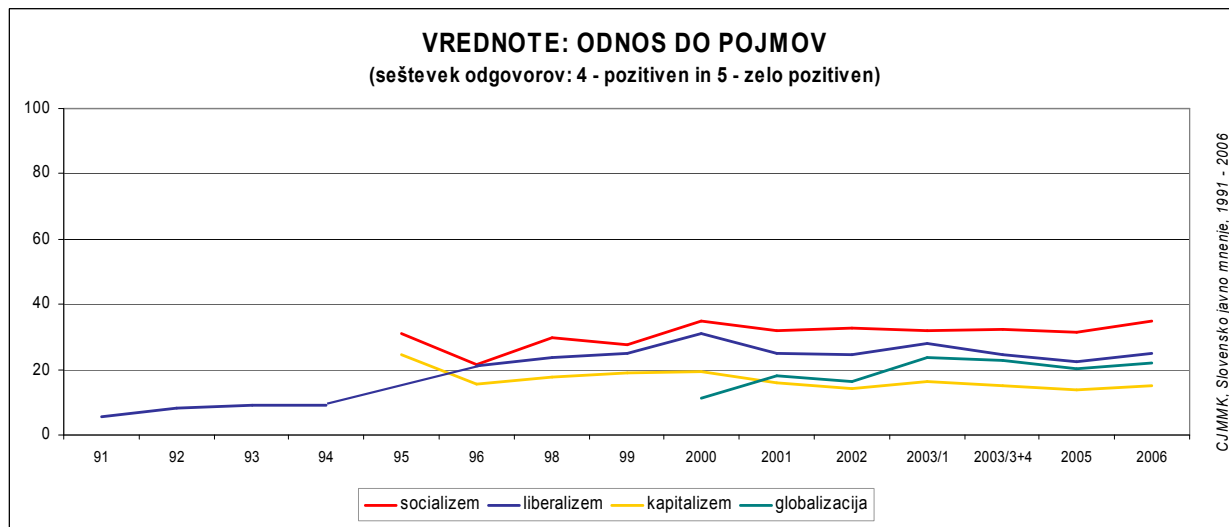

FDV - CJMMK, Slovensko javno mnenje, 2006/2, N=1003

3.2.4 Odnos do pojmov – spremembe v času

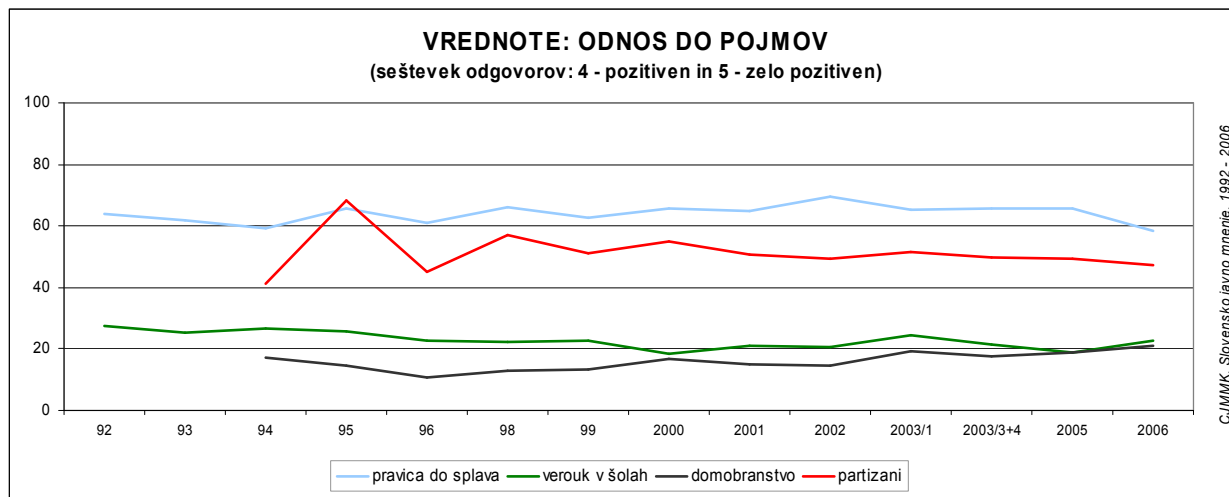
O pomenu vrednotnih opredelitev ob petnajstih pojmi, ki jih opazujemo v tej analizi, pa govorijo tudi medčasovne primerjave. Zasnova te specifične operacionalizacije v raziskovanju vrednot v okviru programa SJM je nastala leta 1991, v kasnejših letih pa je bila smiselno dograjevana in širjena. To ponazarjajo prikazi meritev v obdobju 1992–2006. Rezultati meritev so uvrščeni v grafe od 16 do 19. Pregled vseh štirih grafov, v katere so umeščene vse meritve v obsegu petnajstih pojmov, pokaže le majhna medčasovna odstopanja, visoko monotonost oz. s pričakovanji neskladna gibanja. Tako denimo ponazarja graf 16 visoko in stabilno pozitivno opredeljevanje do pojma socializem in hkrati bistveno nižje in stabilno pozitivno opredeljevanje do pojma kapitalizem. Vzgon oz. postopno naraščanje deleža pozitivnih opredelitev pa opazimo ob pojmu liberalizem (graf 16).

Graf 16

Podobno stabilno in monotono opredeljevanje ponazarja tudi graf 17, ki vključuje štiri pojme, ki se z nasprotnimi predznaki umeščajo v prvi faktor. Pojma pravica do splava in partizanstvo se (z izjemo začetnih oscilacij v odnosu do partizanstva) umeščata visoko pozitivno in stabilno; prav tako, vendar vseskozi nizko, se umeščata pojma "verouk v šolah" in "domobranstvo". Na neznačilni ravni sicer opazimo rahlo približevanje med pojmom "domobranstvo", ki je v zadnjem preseku višje umeščen kot v predhodnih, in pojmom "partizanstvo", ki je v zadnjem preseku rahlo nižje uvrščen kot v predhodnih presekih.

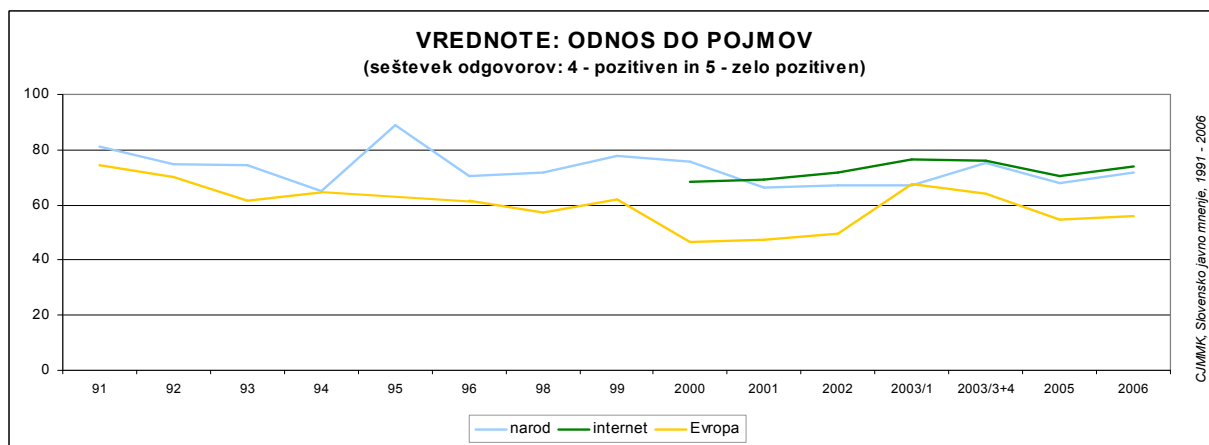
Graf 17

Podobna medčasovna gibanja razkriva tudi izražanje odnosa do pojmov narod in Evropa (graf 18). Predvsem opazimo skladnost v izražanju odnosa do obeh pojmov v začetnem obdobju (1991–1994), v nadaljevanju pa stabilnost opredeljevanja do Evrope vse do konca desetletja ter na sredi desetletja enkratno vzgon pozitivnega opredeljevanja do pojma narod, v nadaljevanju pa je to opredeljevanje stabilno in visoko. S približevanjem Evropski uniji, predvsem v obdobju intenzivnega pogajanja, opazimo zadržanost v pozitivnem vrednotenju

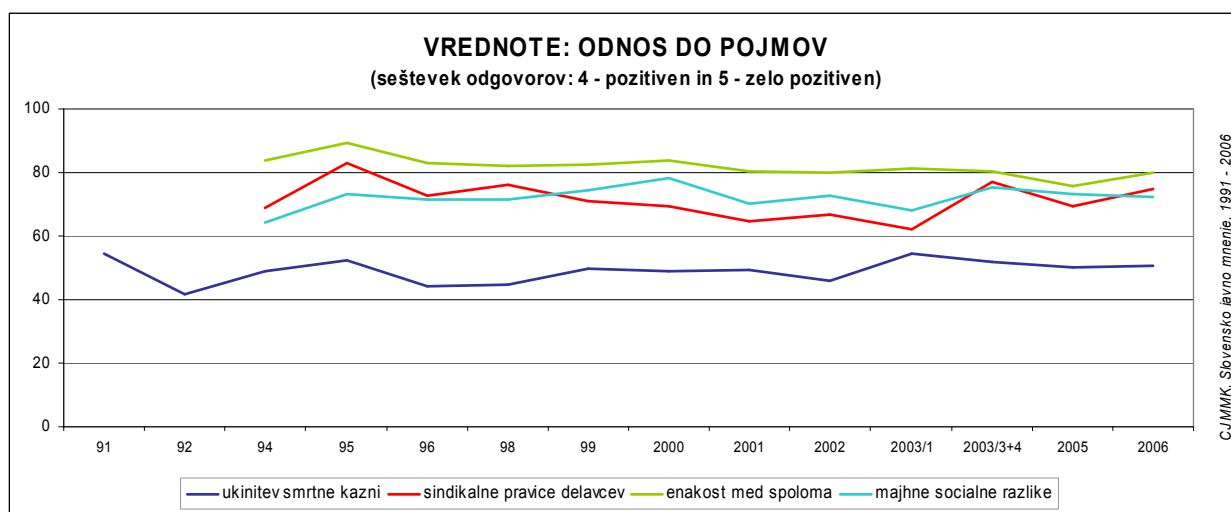
pojma Evropa, ki doživi svoj ponoven vzgon v letu 2003 in delno umiritev, a na visoki ravni ob zadnji meritvi.

Graf 18

V grafu 19 prikazane meritve odnosov do pojmov: sindikalne pravice, enakost med spoloma, majhne socialne razlike ter ukinitvev smrtnih kazni, samo dodatno pritrjujejo ugotovitvi, da je vrednotno opredeljevanje, kot se kaže skozi izražanje pozitivnega ali negativnega odnosa do izbranih pojmov, visoko stabilno in konsistentno. Trije pojmi, ki so umeščeni v tretji faktor (F3), so z majhnimi oscilacijami vseskozi umeščeni v vrh vrednotne hierarhije. Najbolj izrazito dinamiko opredeljevanja opazimo v zvezi s "sindikalnimi pravicami delavcev", kjer v obdobju 1998–2003 opažamo zmanjševanje deleža pozitivnih opredelitev, nato pa v jesenski meritvi 2003 do vključno zadnje, ponoven vzpon in umestitev med pojma "enakost med spoloma" – "majhne socialne razlike". Prav visoko umeščanje teh treh pojmov kaže na močno senzibiliziranost prebivalstva na točki zagotavljanja človekovih pravic z izrazitim kritičnim enakostnostnim (solidarnim, egalitarnim) poudarkom.

Graf 19

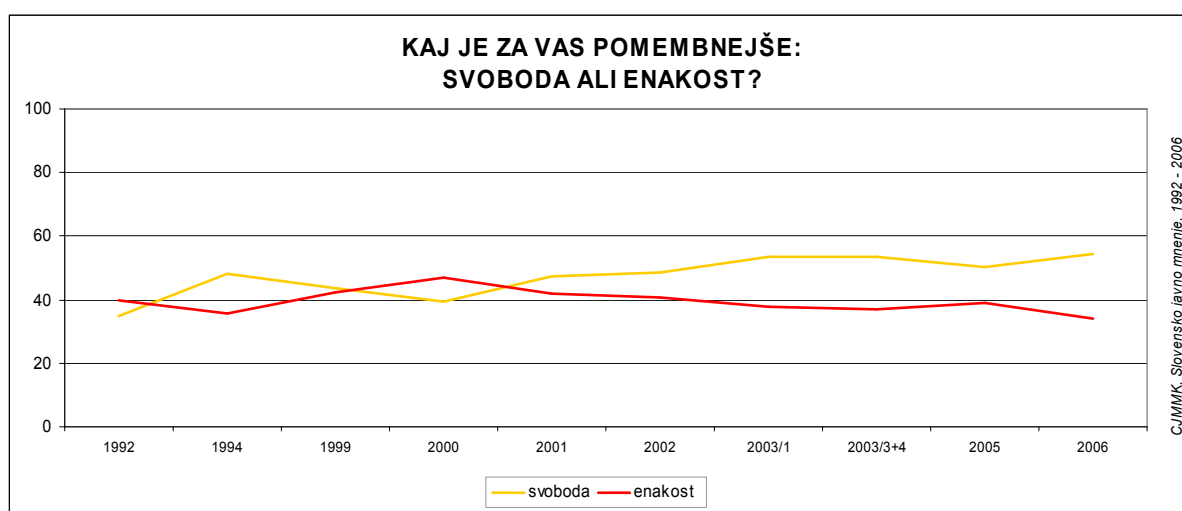
Tudi opredeljevanje do pojma "ukinitev smrtne kazni" se z manjšimi vzponi in padci pokaže kot prevladujoče, monotono in stabilno.

3.3 Vrednotenje enakosti, svobode in varnosti

3.3.1 Tri vrednote in spreminjanje odnosa do njih v času

V longitudinalni program SJM smo (1992) uvedli povpraševanje o odnosu do enakosti in svobode. Do oblikovanja vprašanja, ki je glasilo: "Kaj je za vas pomembnejše: svoboda ali enakost?" – z eno izbirno možnostjo, je prišlo pod vplivom Inglehartovega koncepta materialistično/postmaterialistične orientacije. Predpostavka je, da se s potekom demokratične institucionalizacije in poudarjanjem pomena človekovih pravic, v zavesti ljudi vse bolj utrjuje predstava o pomenu svobode kot univerzalne vrednotne postavke, katere realizacijo vzpodbuja in omogoča uveljavljanje vseh drugih temeljnih vrednot, med njimi brez dvoma tudi vrednota enakost. Vse raziskave pred tem, še posebej iz zadnjih let pred prehodom, so nakazovale težnjo postopnega odmikanja od prevladujočega egalitarnostnega koncepta. Meritve od leta 1992 do 2006, ki temeljijo na alternaciji teh dveh vrednot (glej graf 20), vsaj na ravni splošnega vtisa, pritrjujejo prej nakazanemu pričakovanju. Če se v obdobju od 1992 do 2000 po intenziteti pritrjevanja svoboda in enakost uveljavljata izenačeno, z rahlimi odmiki navzgor in navzdol, pa je od leta 2001 dalje očitna težnja in trend poudarjanja vrednote svoboda nad vrednoto enakost. Pri tem ne gre predvsem za upadanje pomena vrednote enakost, temveč za postopno vzpenjanje vrednote svoboda – v tej parni izbiri.

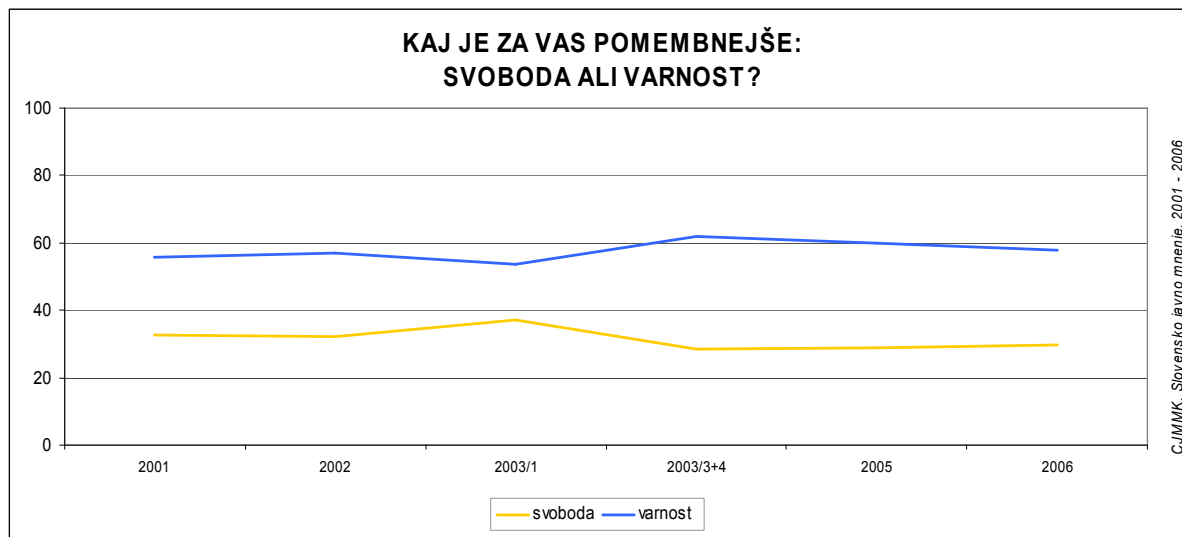
Graf 20

Po 11. septembru 2001 smo parni primerjavi enakost/svoboda pridružili še tretjo vrednostno orientacijo: varnost. Kot smo v uvodu tega poročila že nakazali, je dogodek 11. septembra 2001 in vse, kar mu je sledilo, v zavesti ljudi zahodne hemisfere, ne le Američanov, temveč tudi Evropejcev, pustil globoke sledi. Uvedene so bile pomembne systemske varnostne

preureditve in poseganja v dotakratno razumevanje temeljnih človekovih pravic. Učinke teh dogodkov so še poglobili prenosi terorističnih ravnanj v evropski prostor (Madrid, London). Čeprav je učinek na prevladujoča vrednotenja Američanov in Evropejcev globlje še neraziskan,¹¹ pa že površinske zaznave (npr. takšna kot jo ponuja graf 21) pokažejo, da je ta vpliv izrazit. V časovnem izseku 2001–2006¹² se jasno in monotonno izrazi hierarhizacija vrednot svoboda/varnost, pri čemer je varnost umeščena bistveno nad vrednoto svoboda. Izbira med vrednotama svoboda – enakost v primerjavi z varnostjo pokaže, da se svoboda sicer uvršča med njiju jasno kot druga temeljna vrednota, vendar med oba v primerjavo postavljena pojma – vrednoti. Kot že rečeno, ostaja zaenkrat še odprto vprašanje, kako globoke in trajne so posledice tega dogajanja v svetovnem prostoru, na pred tem prepoznano težnjo k postmodernim vrednotam, med katere prevladujočega zavzemanja za varnost in vsega, kar to sproža v družbenih organizacijah in odnosih, prav gotovo ne moremo uvrstiti.

Graf 21

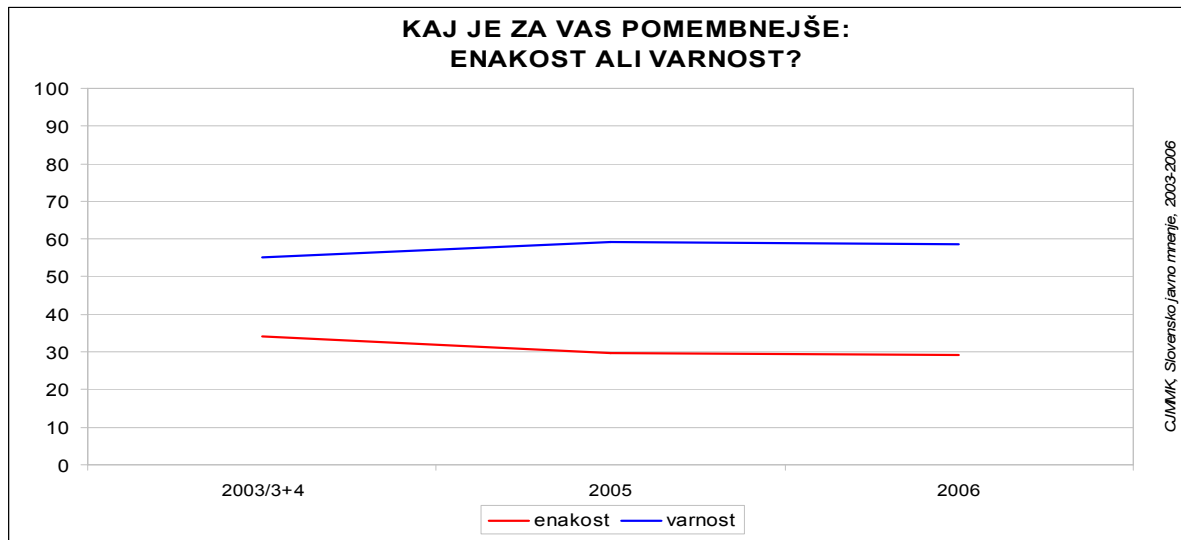

Dodatna ponazoritev razmerja med enakostjo, svobodo in varnostjo je podana v grafu 22, ki prikazuje razmerja med enakostjo in varnostjo v obdobju 2003–2006. Da je prej nakazan umestitev treh pojmov – vrednot jasno hierarhizirana in da gre za kaskadno razmerje med njimi: varnost – svoboda – enakost, izpričuje tudi ta niz meritev. Zdi se, da ljudje ponovno dojemajo, da je doseganje družbenega ideala enakosti mogoče le v svobodni in varni družbi.

¹¹ To bo mogoče na osnovi novejših raziskav v okviru WVS, 2005 in EVS, 2008.

¹² Meritev, opravljena po 11. septembru.

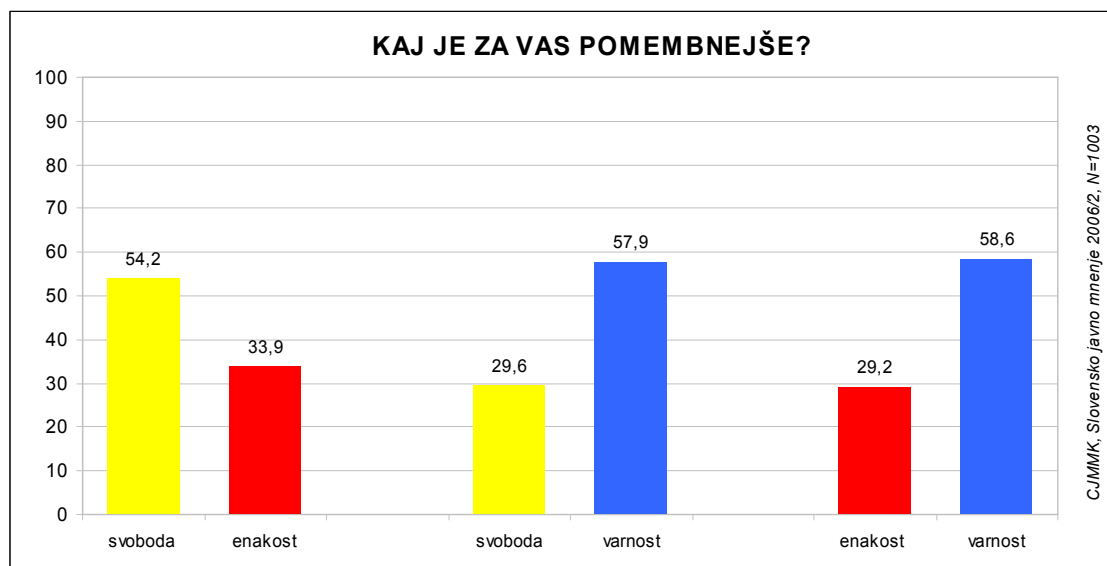
Graf 22

Da gre za jasno hierarhizacijo treh vrednotnih orientacij in da je med njimi zavzemanje za enakost, ki je v vseh drugih pristopih in ocenjevanjih, poleg zavzemanja za temeljne človekove pravice (npr. enakost med spoloma) ali visoko vrednotenje primarnih socialnih povezav (npr. za družino), vseskozi v vrhu, v primerjavi s svobodo in varnostjo pa šele na tretjem mestu. Gre za neke vrste paralelo vrednotenja zdravja, ki predstavlja univerzalno človekovo zavzemanje in se praviloma uveljavlja nad vsemi drugimi vrednotami. Zdi se, da je aktualno razumevanje družbenih stanj in odnosov povezano (morda) z napačnim pojmovanjem družbenega stanja, ki se izraža v zavzemanju za varnost oz. v razumevanjem varnosti kot zdravega stanja družbe. Iz takšnega prevladujočega razumevanja družbenih odnosov in funkcioniranja družbenih institucij lahko nastajajo izkrivljenja v razumevanju njihovega demokratičnega bistva in v odmikih od prevladujočih trendov procesa demokratizacije sodobnih družb v drugi polovici prejšnjega stoletja.

Kako razmerje med tremi vrednotami pozicionira aktualna meritev (2006), je prikazano v grafu 23. Umestitve vrednot v preseku 2006 pritrjujejo vsemu prej navedenemu.

Graf 23

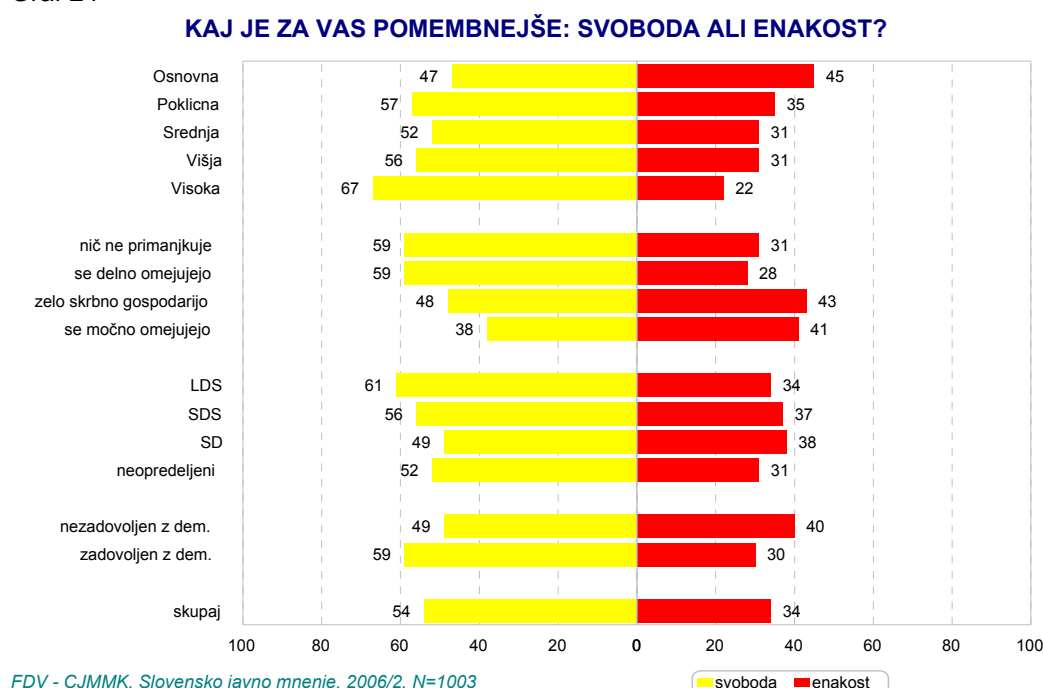

3.3.2 Tri vrednote – strukturni prikazi

Vpogled v strukturno in kontekstualno analizo, ki zajame le izbrano skupino spremenljivk, lahko pokaže izrazitejša sidrišča zavzemanja za posamezne vrednote v parih svoboda/ enakost (graf 24), svoboda/varnost (graf 25) in enakost/varnost (graf 26).

Primerjava vseh treh preizkusov pokaže, da se za več enakosti zavzemajo osnovnošolsko izobraženi (enakost: 45%; varnost: 47%), pa tudi tiste kategorije respondentov, ki ocenjujejo gmotni položaj svojega gospodinjstva kot slabši.

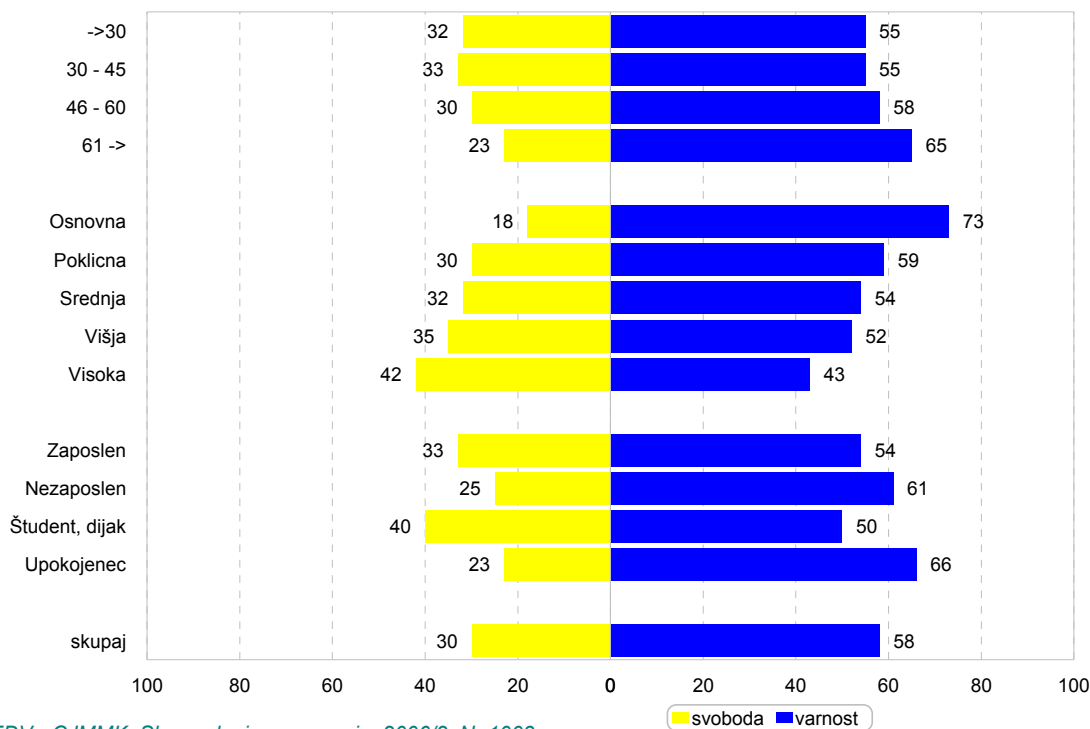
Graf 24

To velja tudi v izbiri med svobodo in varnostjo, saj se za varnost nad svobodo prevladujoče (73%) odločajo najnižje šolani, pa tudi respondenti iz najstarejše starostne skupine (65%), upokojenci (66%) in nezaposleni (61%). Več poudarka svobodi pa dajejo visoko izobraženi (42%), pa tudi študentje, dijaki (40%) itd.

Graf 25

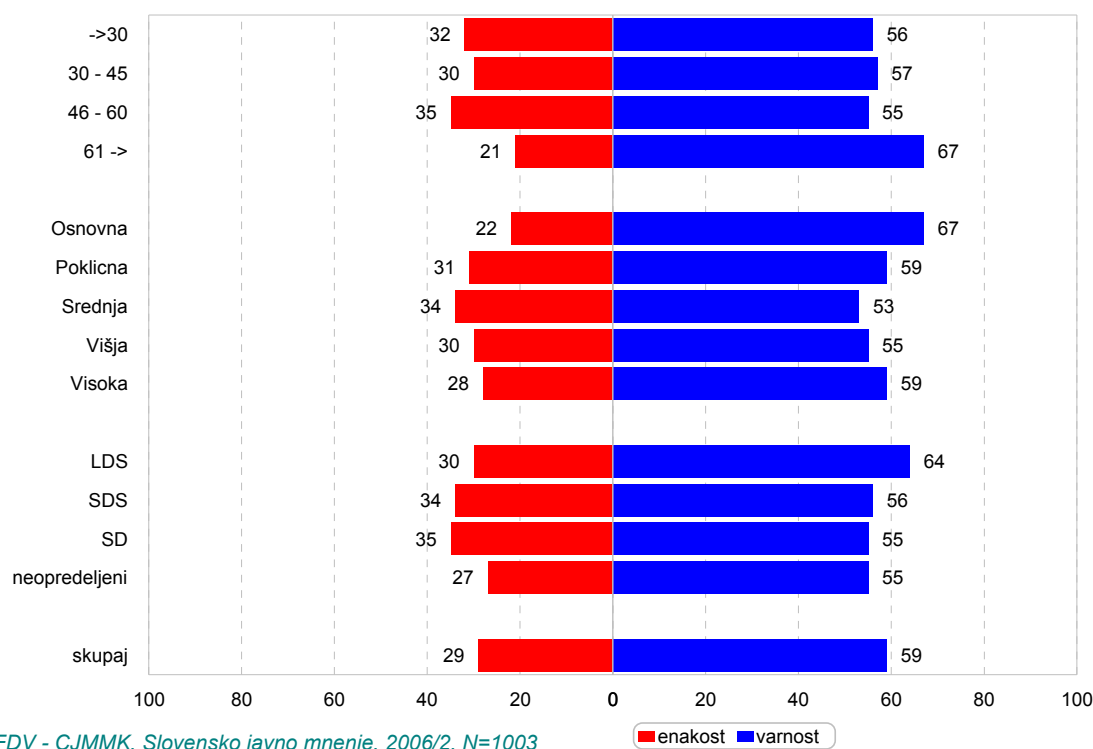
KAJ JE ZA VAS POMEMBNEJŠE: SVOBODA ALI VARNOST?

FDV - CJMMK, Slovensko javno mnenje, 2006/2, N=1003

Tudi v izbiri med enakostjo in varnostjo je opazna ista tendenca. Kategorije, ki se sicer bolj odločajo za enakost, se v izbiri med enakostjo in varnostjo daleč bolj odločajo za varnost: najstarejši in najnižje šolani (67%). Sicer pa prav tu opazimo, da uvedene spremenljivke ne učinkujejo enoznačno. To še posebej izrazito izstopa med visoko izobraženimi, ki v izbiri med obema vrednotama dajejo visok poudarek varnosti (59%) in manjši poudarek enakosti (28%).

Graf 26

KAJ JE ZA VAS POMEMBNEJŠE: ENAKOST ALI VARNOST?**3.4. Identitete Slovencev; na kaj so Slovenci ponosni**

Na tem mestu bomo prikazali niz podatkov, ki kažejo na povezanost Slovenk in Slovencev z nacionalnim okoljem in na sidrišča ponosa. Prvi vidik, ugotavljanje identitet, smo v program SJM, sicer v obsežnejši operacionalizaciji, uvedli leta 1991 in odtlej predstavlja stalnico. Drugi vidik, ugotavljanje sidrišč ponosa, pa je bil v slovenski raziskovalni prostor prvič vnesen v okviru slovensko-avstrijske raziskave leta 1994,¹³ ponovljen v okviru širše mednarodne religiološke raziskave v srednji in vzhodni Evropi¹⁴ in nato uveden v longitudinalni del programa SJM.

3.4.1 Vezanost na Slovenijo

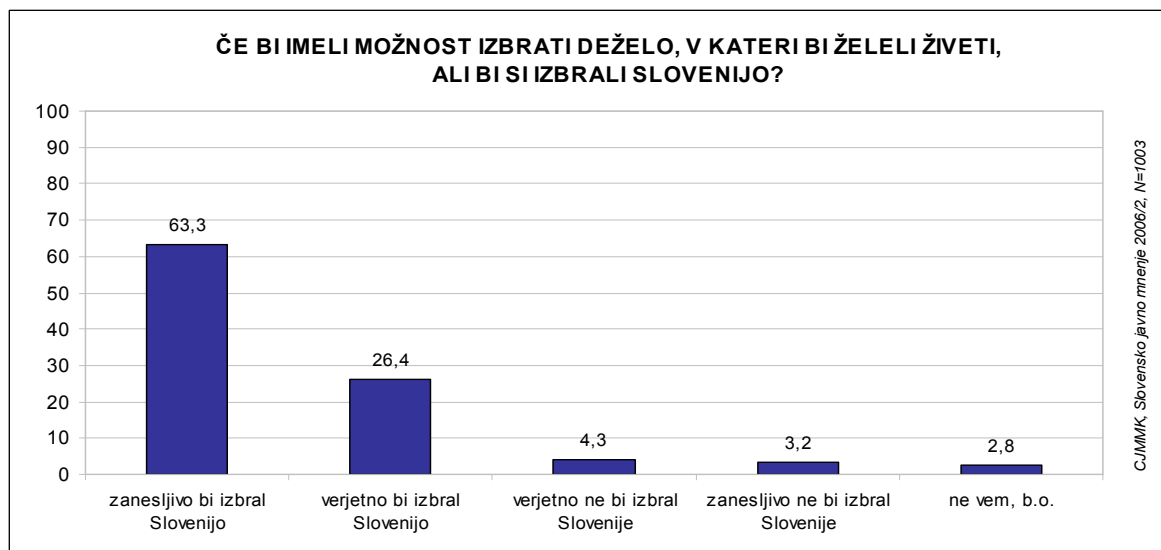
Na vprašanje "Če bi imeli možnost izbrati deželo, v kateri bi želeli živeti – ali bi si izbrali Slovenijo?" je v tokratni raziskavi pritrdilno (zanesljivo bi izbral, verjetno bi izbral) odgovorila velika večina (89.7%) vseh vprašanih; le majhna skupina (7.5%) je nakazala

¹³ Konec nacionalizmov; slovensko-avstrijska raziskava, ki so jo leta 1994 pripravili Ernest Gehmacher, Günther Ogris, Michael Ley in Niko Toš, IFES, Dunaj; FDV, CJMMK, Ljubljana, 1994, program Slovensko javno mnenje 1994.

¹⁴ Aufbruch der Kirchen, Paul Zullehner, Miklos Tomka in Niko Toš; Pastoralni forum Dunaj in FDV, CJMMK, Ljubljana, program Slovensko javno mnenje 1997.

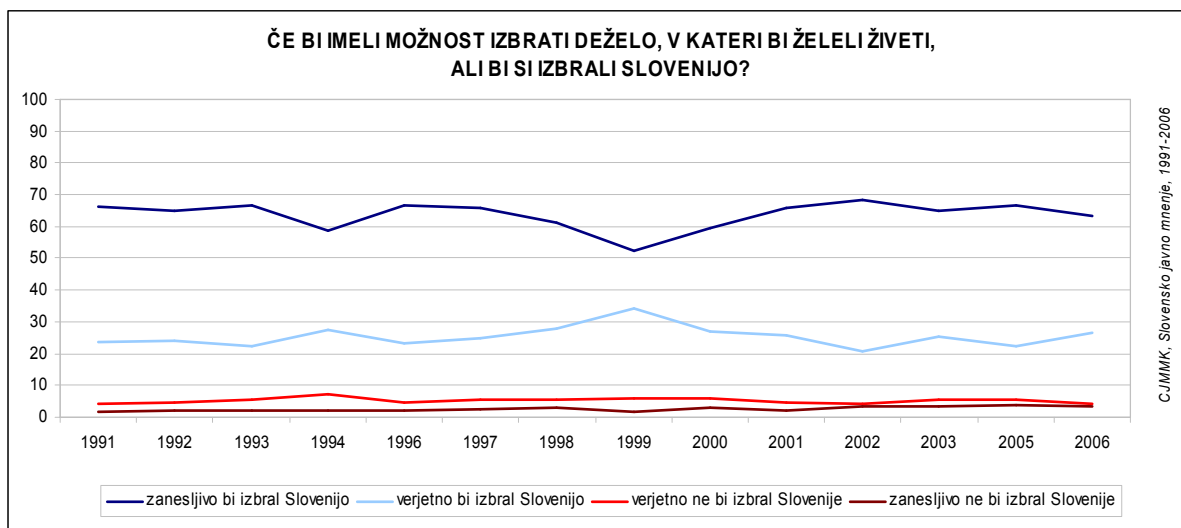
možnost drugačne izbire (verjetno ne bi izbral, zanesljivo ne bi izbral) in še manjša (2.8%) se do vprašanja ni mogla opredeliti (graf 27).

Graf 27

Medčasovne primerjave vseh opravljenih meritev (graf 28) pokažejo, da je, z izjemo odmerka leta 1999, izražanje identifikacije s Slovenijo monotono, stabilno in predvsem vseskozi visoko. Nihanja na ravni odklonilnih stališč so povsem neznatna, opažen (1999) zanihljaj za zadeva le razmerje med "zanesljivo" in "verjetno", čemur ne moremo pripisati posebnega pomena.

Graf 28

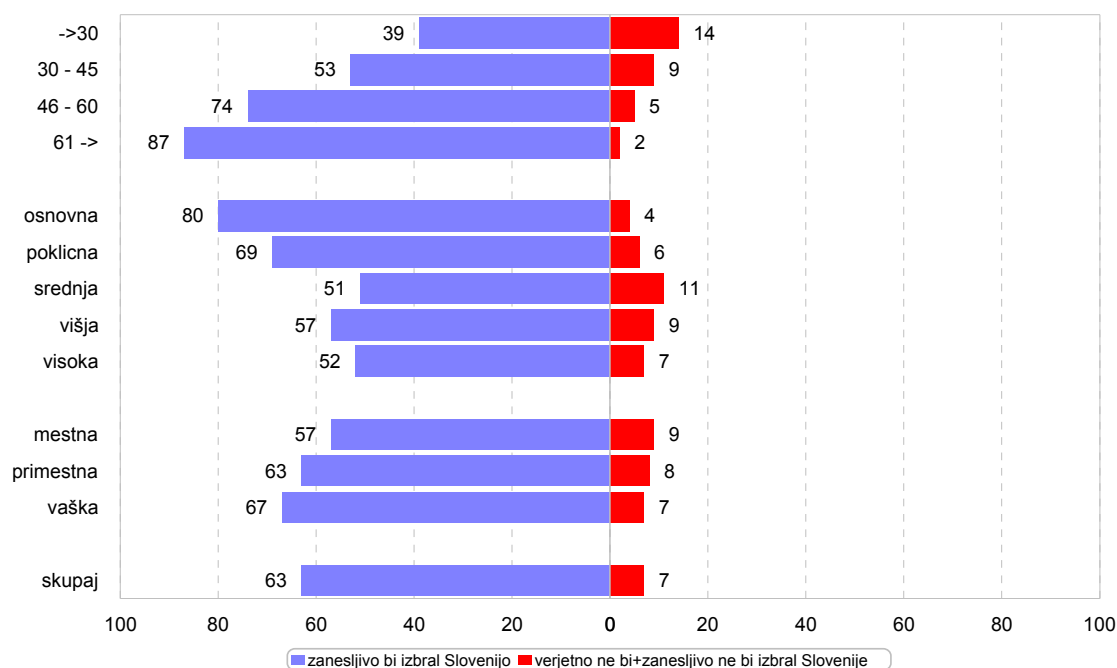

Glede na enoznačno večinsko opredeljevanje za Slovenijo seveda tudi strukturalna analiza ne more pokazati kakih pomembnejših odklonov, pa vendarle analitični pregled (graf 29) nakaže vsaj eno značilnost. Med tistimi, ki izstopajo iz splošnega vzorca opredeljevanja, so predvsem

najmlajši in mlajši (do 30 let: 39%, od 30 do 45 let: 53%). Njihovo opredeljevanje za Slovenijo ne dosega stopnje trdnosti, ki je sicer značilna za respondente iz obeh višjih starostnih skupin (od 46 do 60 let: 74%; nad 61 let: 87%). Med respondenti iz mlajših starostnih skupin opazimo tudi več izražene pripravljenosti za izbor kake druge dežele (do 30 let: 14%; od 30 do 45 let: 9%). Preostali analitični preseki ne pokažejo nič značilnega, kar je nenazadnje ponazorjeno tudi v spodnjem grafu.

Graf 29

ČE BI IMELI MOŽNOST IZBRATI DEŽELO, V KATERI BI ŽELELI ŽIVETI, ALI BI SI IZBRALI SLOVENIJO?

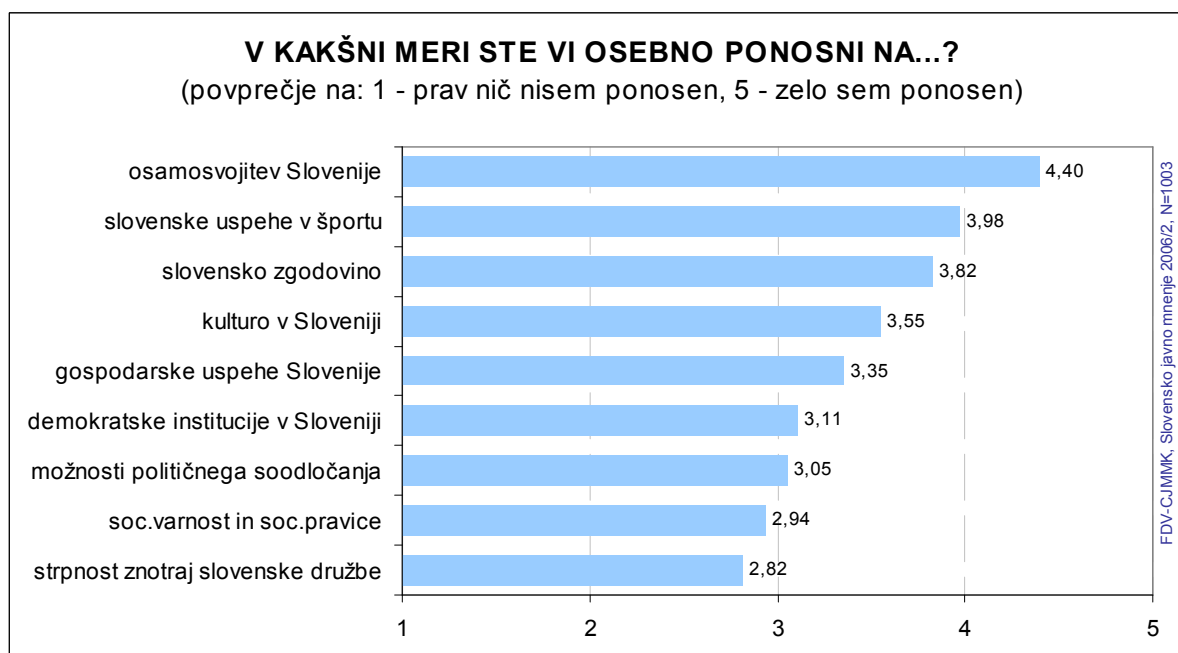
FDV - CJMMK, Slovensko javno mnenje, 2006/2, N=1003

Potrdi se torej že prej oblikovan vtis o visoki stopnji povezanosti prebivalcev Slovenije z matično deželo. In to kljub visoki izraženi kritičnosti v ocenjevanju aktualnih razmer v različnih presekih.

3.4.2 Sidrišča nacionalnega ponosa

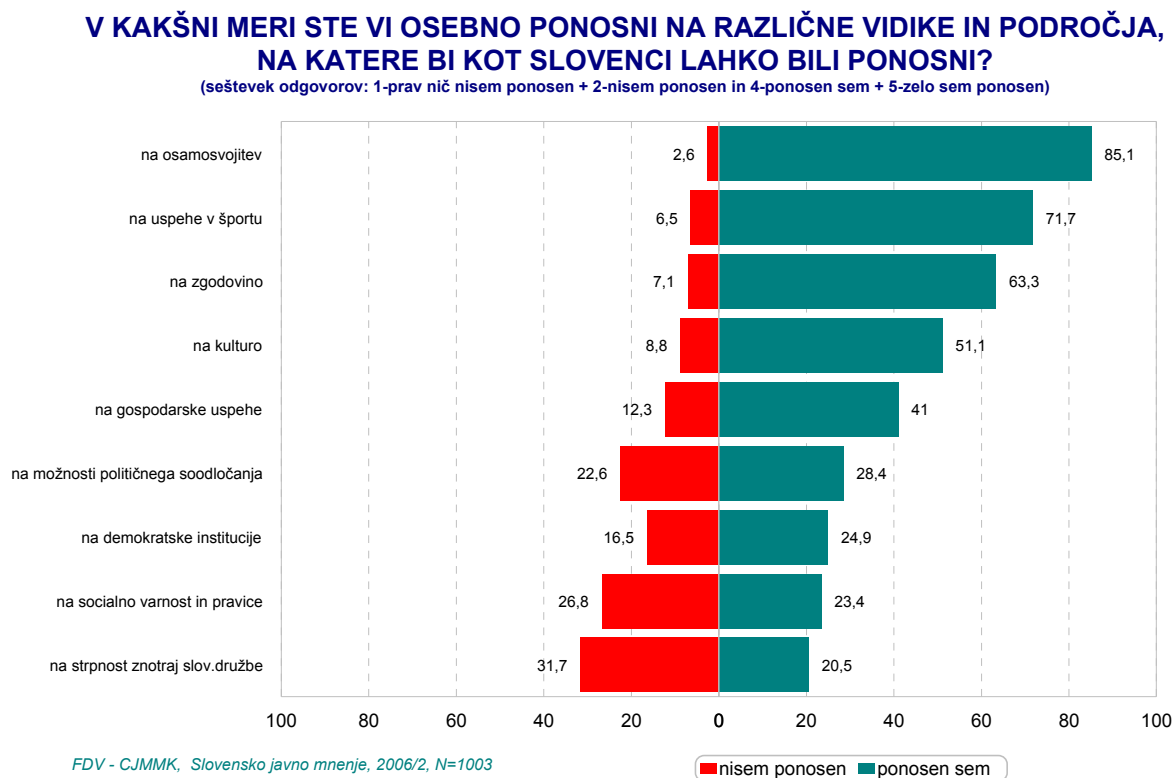
Vprašanju "V kakšni meri ste vi osebno ponosni na....?" sledi devet vidikov, ki jih respondenti ocenjujejo s pomočjo 5-stopenjske lestvice. V obdobju raziskovanja (1994–2006) smo vprašanje deloma prilagajali in aktualizirali, v aktualnem preseku pa v ocenjevanje vključili naslednje vidike: osamosvojitve Slovenije, slovenske uspehe v športu, slovensko zgodovino, kulturni razvoj Slovenije, gospodarske uspehe, demokratizacijo institucij, možnost političnega soodločanja, socialno varnost in socialne pravice ter strpnost znotraj slovenske družbe. Rezultati zadnje meritve so na ravni srednjih vrednosti prikazani v grafu 30.

Graf 30

Bolj izostreno predstavo o opredeljevanju respondentov ob nakazanih devetih vidikih dobimo iz predstavitve (graf 31), ki pokaže na razmerja med pozitivnim (ponosen sem, zelo sem ponosen; 4+5) in negativnim (prav nič nisem ponosen, nisem ponosen; 1+2) opredeljevanjem.

Graf 31

Oba prikaza potrđita uvrstitev "osamosvojitve Slovenije" v vrh in "strpnost znotraj slovenske družbe" na dnu ranga. Pri prvem se pokaže visoka stopnja poenotenja pogledov na zgodovinsko dejstvo: osamosvojitve. Le neznatna skupina (2.6%) temu vidiku ne pripisuje pomena v smislu nacionalne identifikacije. Na dnu ranga pa se znajde "strpnost znotraj slovenske družbe", torej vidik, preko katerega respondenti izražajo svoje poglede na aktualne razmere v slovenski družbi. Ob njem zaznamo visoko stopnjo razdvojenosti in večinsko negativno opredeljevanje: kar tretjina (31.7%) vseh respondentov namreč na aktualne razmere glede strpnosti znotraj slovenske družbe ni (prav nič) ponosna; le petina vseh (20.5%) strpnost kot značilnost slovenske družbe navaja kot vir svojega ponosa. S tem se ta vidik uvrsti najnižje med vsemi opazovanimi, neposredno pod "socialno varnost in socialne pravice", za katerega velja, da ga več respondentov (26.8%) navaja v negativnem smislu in le slaba četrtina (23.4%) kot vir nacionalnega ponosa. Podobno sliko, vendar z nekaj več pozitivnimi poudarki, pokaže tudi umestitev "demokratskih institucij" in "možnost političnega soddločanja".

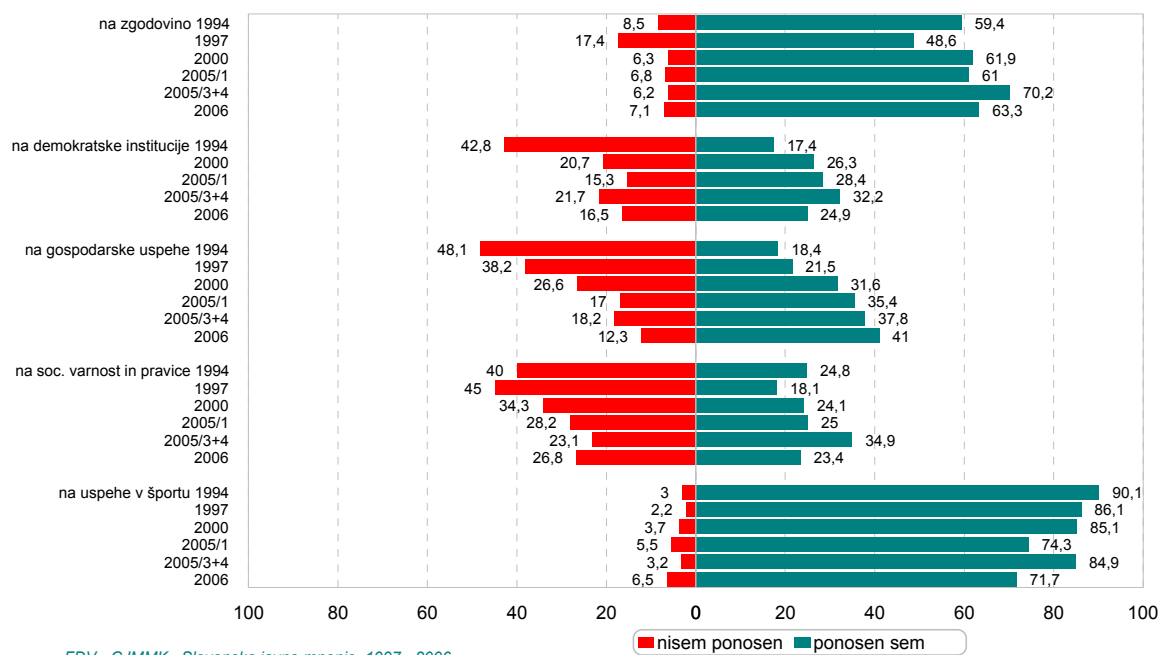
3.4.3 Vidiki nacionalnega ponosa v medletni primerjavi

Preden preidemo k podrobnejšemu prikazovanju posameznih vidikov, si pogledjmo še medletne primerjave. Naslednja grafa (32 in 33) pokažeta na značilnosti opredeljevanja respondentov v časovnem razsežju 1994–2006 oz. 2000–2006.

Graf 32

V KAKŠNI MERI STE VI OSEBNO PONOSNI NA RAZLIČNE VIDIKE IN PODROČJA, NA KATERE BI KOT SLOVENCİ LAHKO BILI PONOSNI?

(seštevek odgovorov: 1-prav nič nisem ponosen + 2-nisem ponosen in 4-ponosen sem + 5-zelo sem ponosen)

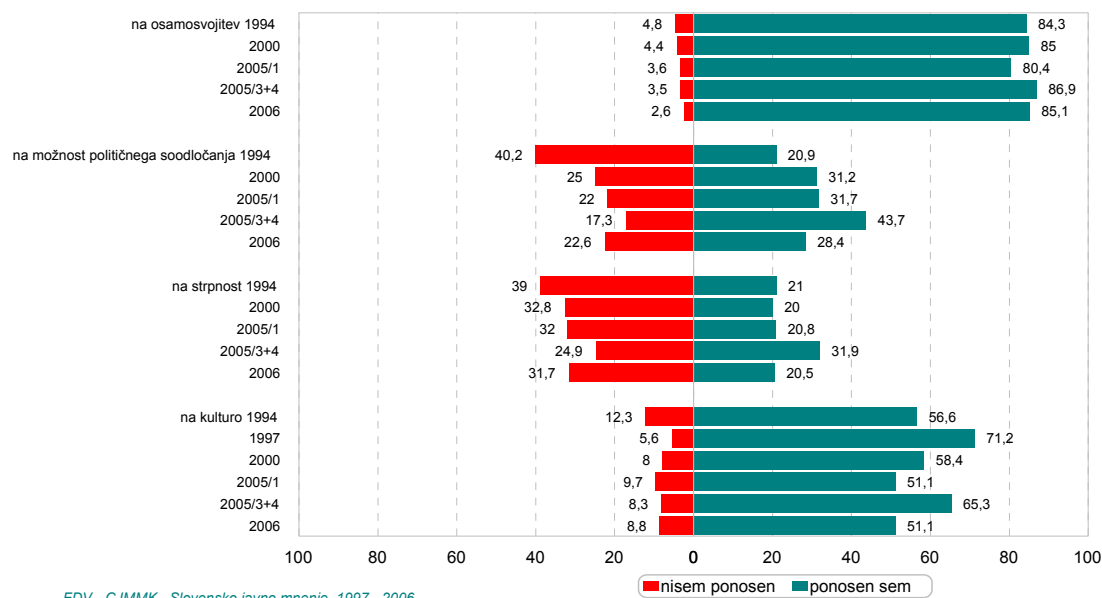
FDV - CJMMK, Slovensko javno mnenje, 1997 - 2006

Pokaže se, da sta "osamosvojitve" in "uspehi v športu" vira nenehnega napajanja nacionalnega ponosa, pri čemer ob prvem, v opazovanem obdobju ne zaznamo nihljajev, ob drugem pa je vendarle očitno, da je nacionalni ponos postopoma v usipanju. Osamosvojitve je vseskozi najtrdnjše sidrišče nacionalnega ponosa: delež zelo ponosnih se giblje na ravni okoli 85%. Nacionalni ponos, ki je vezan na šport kot vir nacionalnega ponosa, je v izhodišču 1994 postavljen značilno višje (90%), nato pa postopoma upada in se ob zadnji meritvi zadrži na značilno nižji ravni (71.7%). Ali to odseva realne dosežke slovenskih športnikov, ali pa upadajoč pomen tega vidika v oblikovanju in izražanju nacionalnega ponosa, na tem mestu ne moremo oceniti. Morda gre za oboje hkrati. Med preostalimi opazovanimi vidiki opazamo značilna in pojasnljiva naraščanja, pa tudi upadanja njihovega pomena. Prvo tendenco dobro ponazori vidik "gospodarski uspehi" kot vir nacionalnega ponosa, ki vseskozi postopoma pridobiva na pomenu. Prva meritev tega vidika leta 1994 pokaže, da je med vsemi opazovanimi znatno več (48.1%) takih, ki na gospodarske uspehe niso (prav nič) ponosni, kot tistih, ki gospodarske uspehe navajajo kot vir svojega nacionalnega ponosa (18.4%). Medtem se je razmerje med prvimi in drugimi zaobrnilo. Naraščanje pomena gospodarskih uspehov v obdobju 1994–2006 je izrazito, postopno in enoznačno. Ljudje vse bolj vrednotijo pozitivne premike in procese v razvoju gospodarstva. Leta 2006 kar dobri dve petini vseh (41%) navede "gospodarske uspehe" kot vir nacionalnega ponosa in le še majhna skupina (12.3%) ta vidik zavrača.

Graf 33

V KAKŠNI MERI STE VI OSEBNO PONOSNI NA RAZLIČNE VIDIKE IN PODROČJA, NA KATERE BI KOT SLOVENCJI LAHKO BILI PONOSNI?

(seštevek odgovorov: 1-prav nič nisem ponosen + 2-nisem ponosen in 4-ponosen sem + 5-zelo sem ponosen)

FDV - CJMMK, Slovensko javno mnenje, 1997 - 2006

Podobna stopnjevitost v naraščanju pomena nekega vidika kot vira nacionalnega ponosa se pokaže tudi pri "možnostih političnega soodločanja". Pri tem zaznamo naraščanje pomena tega vidika do leta 2005, nato pa izrazit upad tega vidika kot vira nacionalnega ponosa. Pokaže se, da je prehod iz 2005 v 2006 ne le pri tem, temveč pri večih vidikih (demokratične

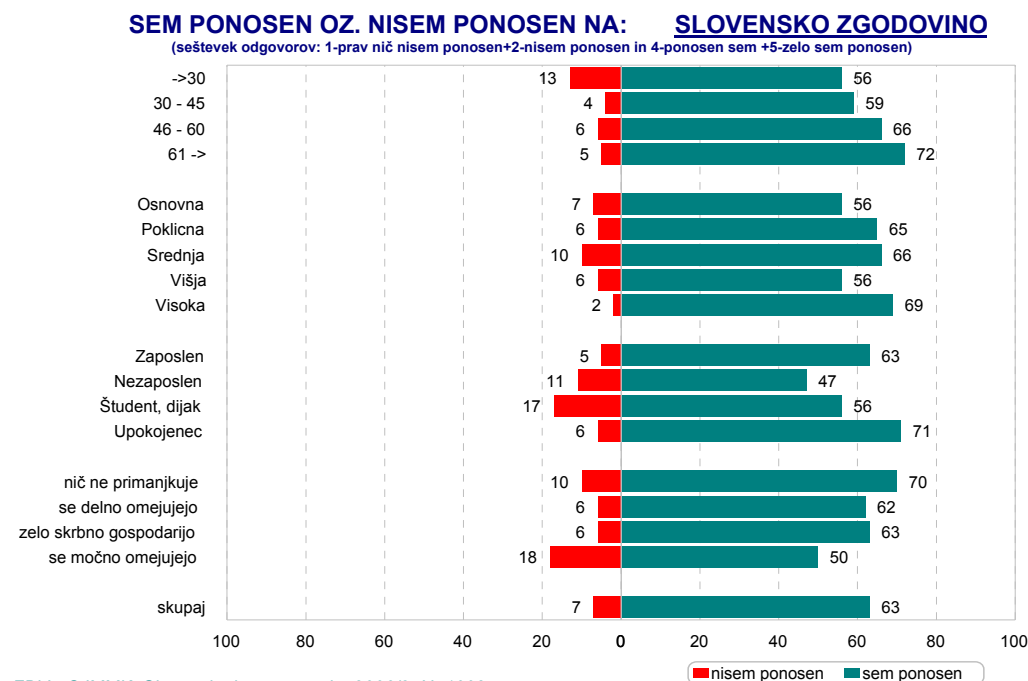
institucije, socialna varnost in pravice, možnost političnega soodločanja, strpnost) ostro začrtan, kar se izrazi v značilnem upadu pripisanega pomena pri oblikovanju nacionalnega ponosa. Ta situacija je vredna posebne analize. Očitno pa je, da so ljudje na vstopni točki nove vlade (po volitvah koncem 2004) pričakovali več in dobili manj: manj strpnosti, manj možnosti za politično soodločanje, manj socialne varnosti in socialnih pravic in manj demokratizacije institucij. Zato vsi ti vidiki redkeje izstopajo kot viri oblikovanja oz. izražanja nacionalnega ponosa.

3.4.4 Strukturni prikazi sidrišč nacionalnega ponosa

Analiza za prvouvrščena vidika (osamosvojitve, uspehi v športu), ki sprožata nacionalni ponos tako rekoč pri vseh vprašanih, seveda na more pokazati kaj značilnega, zato si oglejmo preostale vidike.

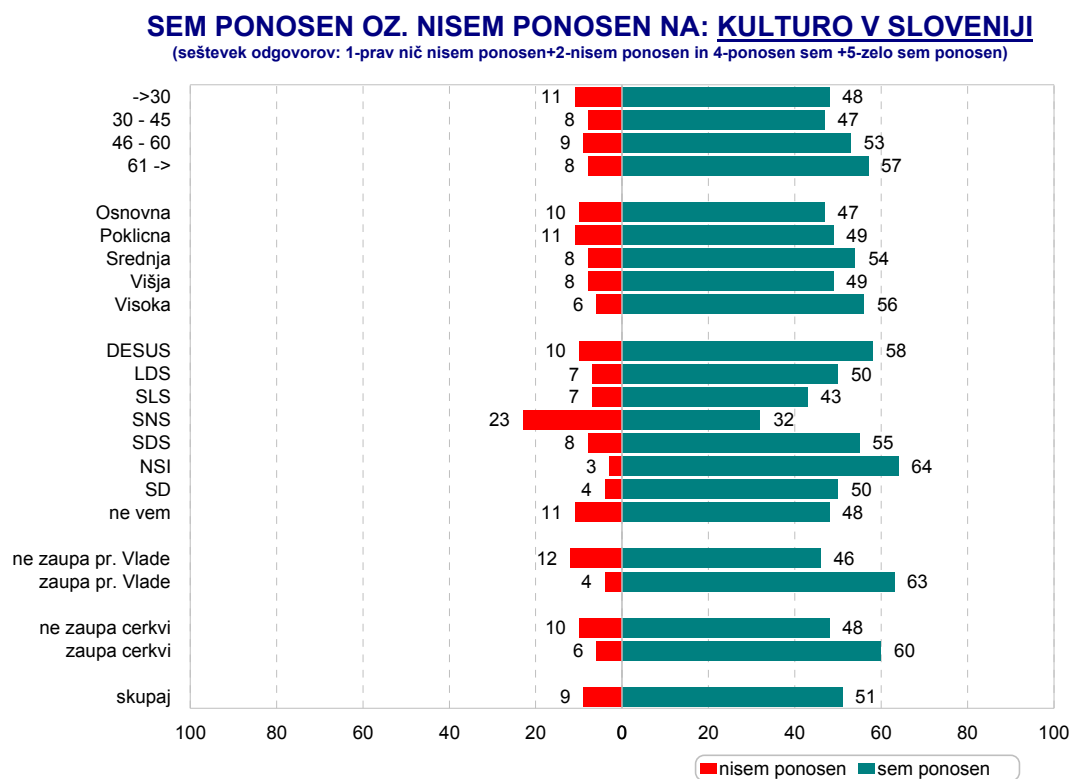
Slovenska zgodovina kot vir nacionalnega ponosa, se uvršča visoko in dovolj enoznačno. Kar dve tretjini vseh vprašanih je na svojo nacionalno zgodovino (zelo) ponosnih in le neznatna skupina (7%) ni ponosnih. Pokaže se (graf 34), da s povečanim deležem ponosnih na slovensko zgodovino izstopajo predvsem respondenti iz najstarejših starostnih skupin (46 do 60 let: 66%; 61 let in več: 72%), pa tudi upokojenci (71%), visoko izobraženi (69%) ter respondenti iz tiste skupine, ki ji nič posebej ne primanjkuje (70%). Dosti več neponosnih kot v povprečju pa je med najmlajšimi (do 30 let: 13%), med študenti in dijaki (17%) ter med respondenti, ki se v materialnem pogledu, v gospodinjstvu močno omejujejo (18%). Morda predvsem velja vtis, da je med mladimi več skeptičnih glede pomena nacionalne zgodovine in da se revnejšim zdi le-ta manj pomembna pri izražanju njihove nacionalne identitete.

Graf 34

Na četrto mesto v rangu vidikov izražanja nacionalnega ponosa se umešča slovenska kultura (graf 35). Visoka pozitivna umestitev tega vidika (51%) kaže predvsem na nacionalno identiteto; le majhna skupina (9%) mu izrecno oporeka kot viru nacionalnega ponosa. Analiza pokaže, da iz povprečij v pozitivni smeri izstopajo zopet najstarejši (61 let in več: 57%), visoko izobraženi (56%) itd. Dalje, pokaže se, da na izbiro kulture kot identifikacijskega vidika vplivajo tudi politične oz. nazorske opredelitve. Tako kulturi mnogo višji identifikacijski pomen pripisujejo respondenti, ki zaupajo predsedniku (63%) kot oni, ki mu ne zaupajo (46%), pa tudi tisti, ki zaupajo cerkvi (60%) kot oni, ki ji ne zaupajo (48%). Nakaže se torej značilen nacionalno-nazorski preplet v izražanju nacionalnega ponosa. To je lahko predmet poglobljenih naknadnih analiz.

Graf 35

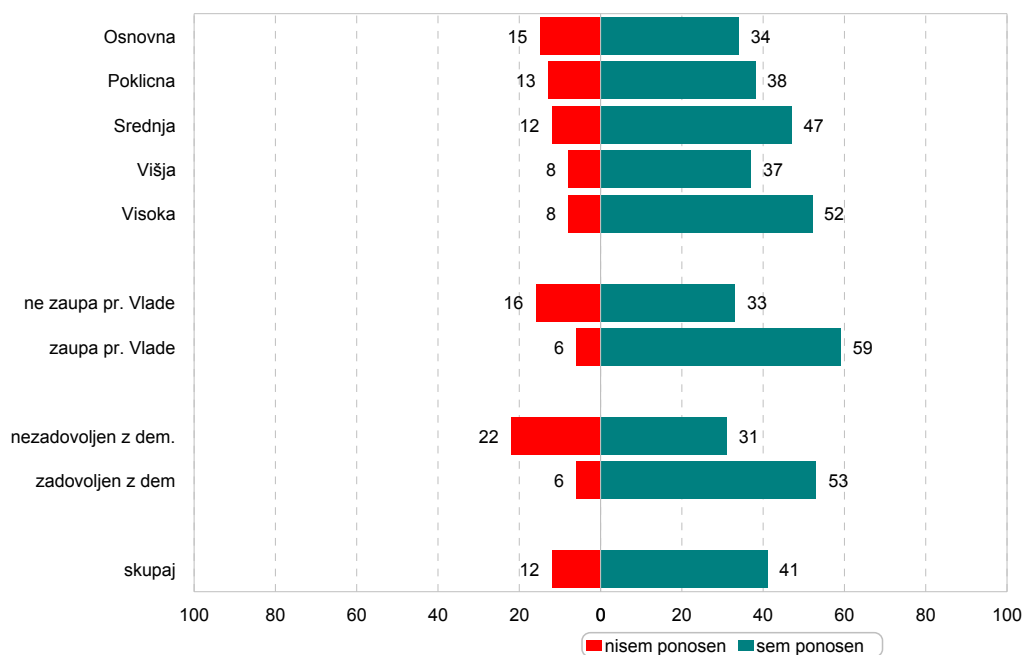

Tudi pri navajanju gospodarskih uspehov kot izvora nacionalnega ponosa analiza (graf 36) ne nakaže globljih povezav. Vidimo, da gospodarski uspeh višje (kot v povprečju), vrednotijo srednje (47%) in visoko (52%) izobraženi. Predvsem pa se tudi ob tem potrdi, da k pogostosti navajanja oz. nenavajanja tega vidika kot vira nacionalnega ponosa, pomembno prispevajo politične opredelitve kot npr. (ne-)zaupanje v vlado in (ne-)zadovoljstvo z demokratičnostjo razmer. Respondenti, ki vladi zaupajo, mnogo bolj pogosto (59%) kot tisti, ki vladi ne zaupajo (33%), navajajo gospodarske uspehe kot vir nacionalnega ponosa. Podobno sliko kaže tudi preizkus z (ne-)zadovoljstvom z demokracijo.

Graf 36

SEM PONOSEN OZ. NISEM PONOSEN NA: GOSPODARSKE USPEHE SLOVENIJE

(seštevek odgovorov: 1-prav nič nisem ponosen+2-nisem ponosen in 4-ponosen sem +5-zelo sem ponosen)

FDV - CJMMK, Slovensko javno mnenje, 2006/2, N=1003

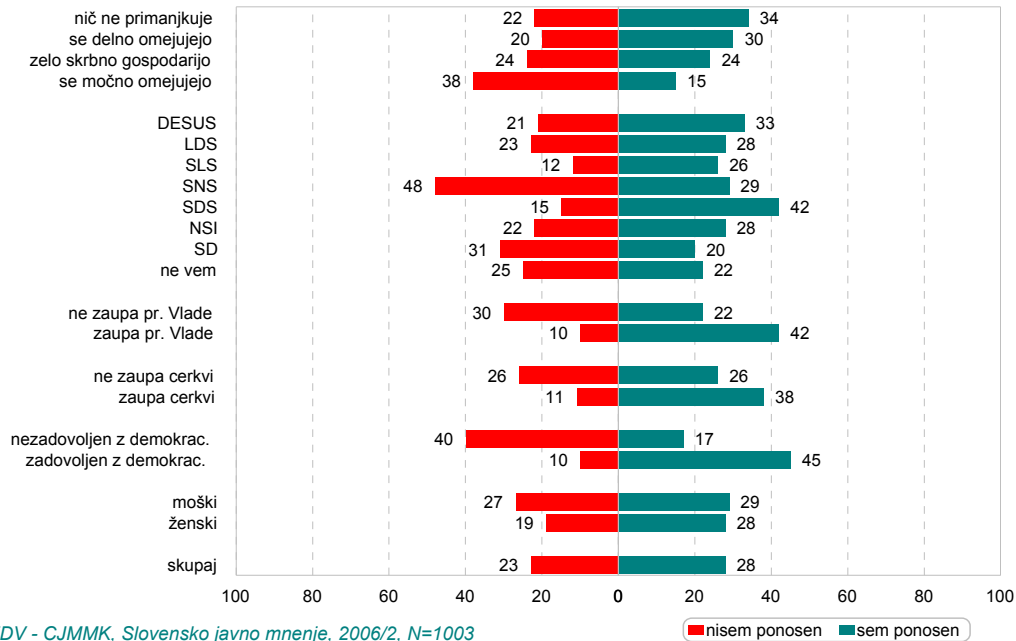
Slika, ki jo ponuja analiza opredeljevanja do "možnosti političnega soodločanja", se zdi (graf 37) bolj razčlenjena. Pa vendar se ponavljajo ugotovitve iz predhodnih preizkusov. Pokaže se, da politična opredeljenost respondentov značilno prispeva k izbiri ali neizbiri tega vidika. Močno nad povprečje (28%) po deležu izbiri tega vidika stopijo tisti, ki so zadovoljni z demokratičnostjo razmer (45%), ki zaupajo predsedniku (42%), ki so preferenti SDS (42%), ki zaupajo cerkvi (38%) in tisti, ki jim v materialnem pogledu v gospodinjstvu nič ne primanjkuje (34%).

Dosti bolj zadržani pri navajanju "možnosti političnega soodločanja" kot vira nacionalnega ponosa pa so respondenti, ki živijo v gospodinjstvih, kjer se materialno močno omejujejo (15%), respondenti, ki so nezadovoljni z demokratičnostjo razmer (17%), respondenti SD (20%) ter strankarsko neopredeljeni (22%) itd. Ta vidik kot vir ponosa najizraziteje zanikajo preferenti SNS (48%), nezadovoljni z demokratičnostjo razmer (40%) itd.

Graf 37

SEM PONOSEN OZ. NISEM PONOSEN NA: MOŽNOST POLITIČNEGA SODLOČANJA V SLOVENIJI

(seštevek odgovorov: 1-prav nič nisem ponosen+2-nisem ponosen in 4-ponosen sem +5-zelo sem ponosen)

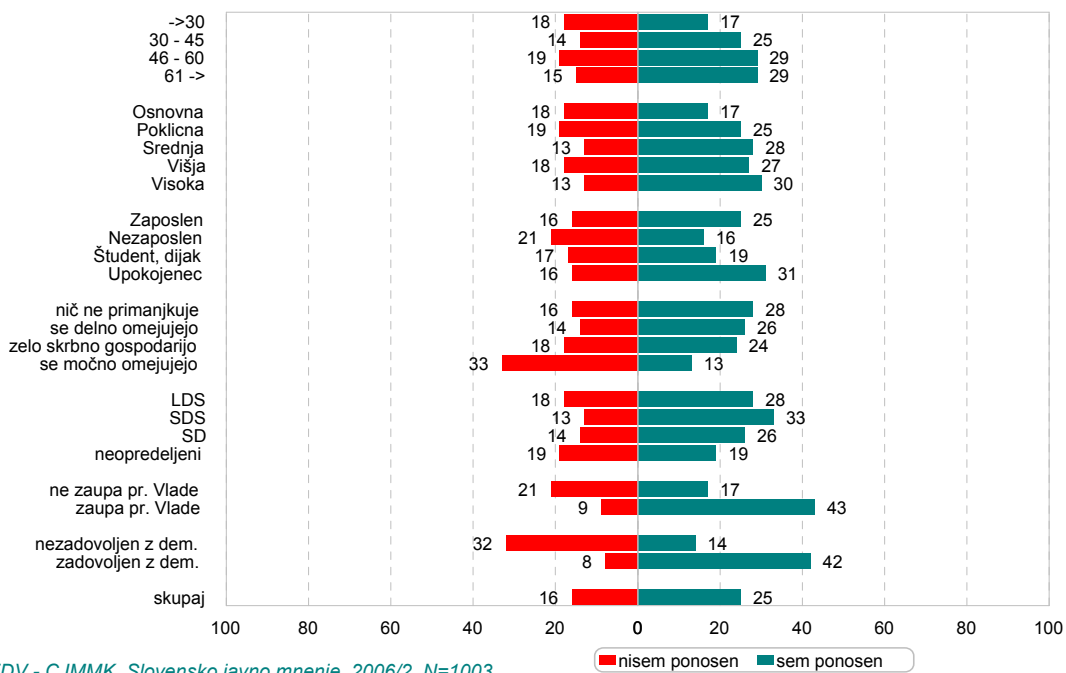
FDV - CJMMK, Slovensko javno mnenje, 2006/2, N=1003

Nova demokratična politična institucionalizacija po osamosvojitvi je redki vir izražanja nacionalnega ponosa. Ta vidik v tem smislu navaja vsega četrtina (25%) vseh respondentov. Analiza (graf 38) pokaže, da posamezne uvedene spremenljivke niansirajo deleže navedb.

Graf 38

SEM PONOSEN OZ. NISEM PONOSEN NA: DEMOKRATSKE INSTITUCIJE V SLO

(seštevek odgovorov: 1-prav nič nisem ponosen+2-nisem ponosen in 4-ponosen sem +5-zelo sem ponosen)

FDV - CJMMK, Slovensko javno mnenje, 2006/2, N=1003

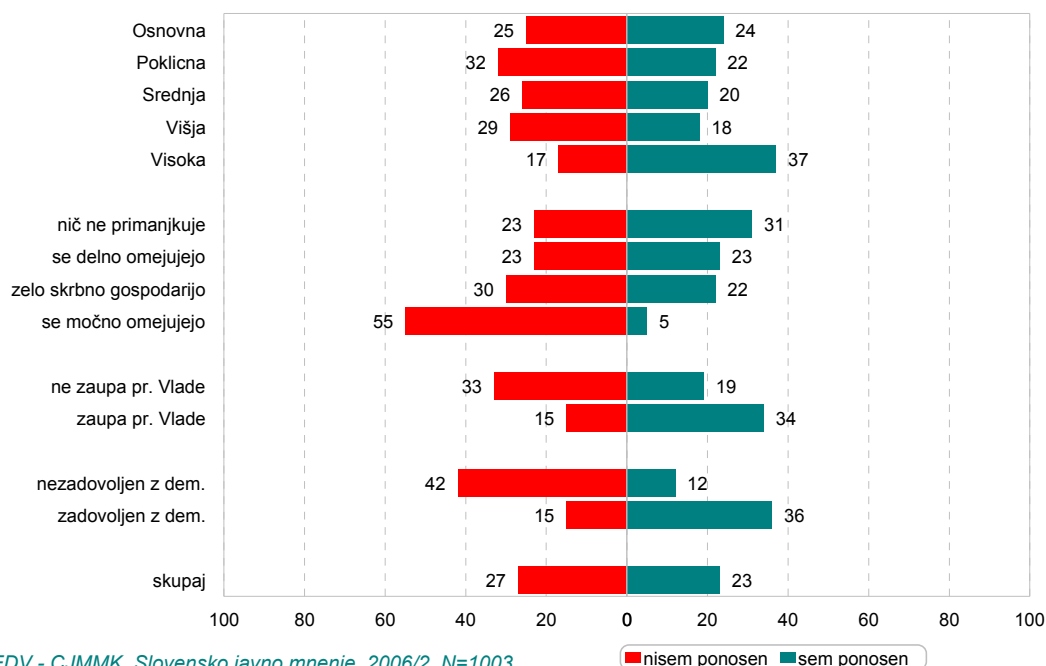
Tako se npr. s starostjo, pa tudi z izobrazenostjo, delež navedb poveča. Povečan delež navedb opazimo tudi med zaposlenimi in upokojenci ter med kategorijami, ki jih označuje višji materialni status. Vidi pa se, da na pogostost navajanja tega vidika kot vira nacionalnega ponosa, vpliva tudi politična opredeljenost. Predvsem ta vidik poudarjajo respondenti, ki zaupajo predsedniku vlade (43%), ki so zadovoljni z demokratičnostjo razmer (42%) ter preferenti SDS (33%) itd.

Tudi vidik: "socialna varnost in socialne pravice v Sloveniji" kot vir nacionalnega ponosa, je v analizi umeščen podobno, kot predhodni. Pokaže se, da je ob tem več negativno kot pozitivno opredeljenih. Z deležem negativnih opredelitev močno iz povprečja izstopa skupina respondentov, ki živijo v najtežavnejših materialnih razmerah (se močno omejujejo: 55%). Med respondenti "ki jim nič ne primanjkuje" pa je več takih (31%), ki ta vidik navajajo kot vir ponosa, kot tistih, ki na socialno varnost in socialne pravice v Sloveniji niso prav nič ponosni (23%). Tudi med visoko izobraženimi je na socialno varnost značilno več (37%) ponosnih, kot nasprotno (17%). Pokaže se, da se tudi politična opredeljenost značilno izrazi v opredeljevanju do tega vidika.

Graf 39

SEM PONOSEN OZ. NISEM PONOSEN NA: SOCIALNO VARNOST IN SOCIALNE PRAVICE V SLOVENIJI

(seštevek odgovorov: 1-prav nič nisem ponosen+2-nisem ponosen in 4-ponosen sem +5-zelo sem ponosen)

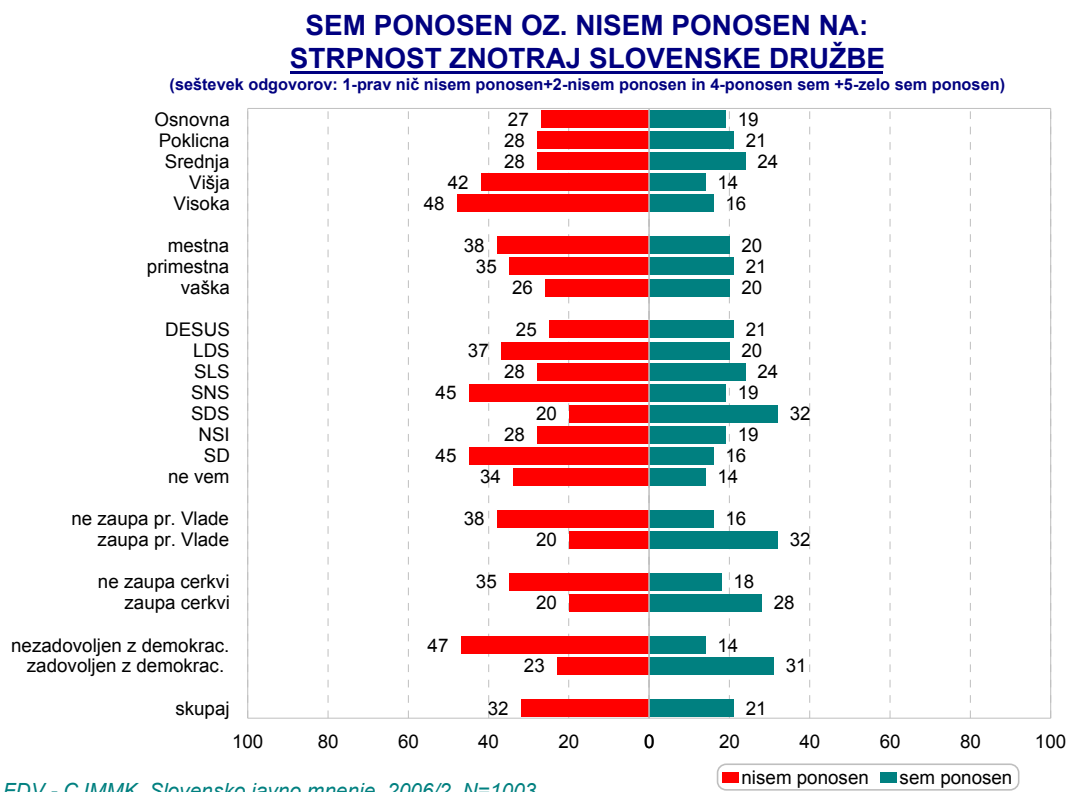

FDV - CJMMK, Slovensko javno mnenje, 2006/2, N=1003

In končno si oglejmo še vidik, ki je v rangi umeščen na zadnje mesto "strpnost znotraj slovenske družbe". V povprečju le petina vseh (21%) respondentov ta vidik navaja kot vir ponosa, znatno več (32%) pa kot izvor neponosa. Na strpnost znotraj slovenske družbe niso (prav nič) ponosni predvsem visoko (48%) in višje (42%) izobraženi, prebivalci mest (38%), respondenti, ki ne zaupajo predsedniku vlade (38%), ne zaupajo cerkvi (35%) ter so

nezadovoljni z demokratičnostjo razmer v slovenski družbi (47%). Med neponosne se močnejše uvrščajo tudi preferenti SD in SNS (45%), LDS (37%) ter strankarsko neopredeljeni (34%) itd. Večji pomen kot v povprečju pa strpnosti kot viru nacionalnega ponosa pripisujejo preferenti SDS (32%), tisti, ki zaupajo predsedniku vlade (32%), tisti, ki so zadovoljni z demokratičnostjo razmer (31%) itd, itd.

Graf 40

Že prikaz stopnjevitosti opredeljevanja do ocenjevanih vidikov nacionalnega ponosa nakaže nekaj skupnih značilnosti. V zgornji del ranga, s svojskimi strukturnimi povezavami, se umešča nabor nacionalno identifikacijskih vidikov. V spodnji del ranga pa se umeščajo vidiki, ki označujejo specifiko novega političnega in socialnega sistema slovenske države po letu 1991. Na opredeljevanje do njih kot vira nacionalnega ponosa bolj kot strukturna razsežja vplivajo politične orientacije. Tudi to je vredno poglobljene analize.

3.4.5 Medsebojna povezanost vidikov nacionalnega ponosa (faktorska analiza)

Opravili smo več preizkusov medsebojne povezanosti vidikov izražanja nacionalnega ponosa, ki jih nakazuje zgoraj prikazana opisna analiza. Eden od teh preizkusov je prikazan v tabeli 3: faktorska analiza devetih vidikov.

Potrdi se prej nakazana domneva o povezavi teh vidikov v dva sklopa (faktorja). V prvem sklopu (F1) so združeni vidiki, ki označujejo Slovenijo kot moderen demokratičen in socialen sistem. Vsi v ta faktor vključeni vidiki so uvrščeni v spodnji del ranga in redkeje nastopajo

kot vir nacionalnega ponosa in pogosteje kot vir neponosa. V drugi sklop (F2) pa se umeščajo vsi vidiki, ki izražajo slovensko nacionalno zavest. Lahko bi rekli, da gre za vidike, ki napajajo slovenski nacionalizem in so – z izjemo osamosvojitve – kot pomembne identifikacijske točke prisotni že skozi desetletja. Vsi ti vidiki so umeščeni v vrh ranga in torej v oblikovanju nacionalnega ponosa odigravajo mnogo pomembnejšo vlogo kot vidiki iz prvega sklopa. Tako umestitev določajo razmere v Sloveniji kot socialnem in političnem sistemu, izkustva z njimi in njihovo prevladujoče ocenjevanje. (Tudi to je vredno poglobljene analize.)

Tabela 3: SEM PONOSEN OZ. NISEM PONOSEN: POVEZOVANJE V SKUPINE
(prikaz faktorске analize)

Rotated Component Matrix ^a

	Component	
	1	2
V304G na možnosti političnega soodločanja v Slovenij	,747	
V304D na socialno varnost in socialne pravice v Sloveniji	,723	
V304H na strpnost znotraj slovenske družbe	,668	
V304B na demokratske institucije v Sloveniji	,640	
V304C na gospodarske uspehe Slovenije	,493	,436
V304F na osamosvojitve Slovenije		,719
V304E na slovenske uspehe v športu		,709
V304A na slovensko zgodovino		,613
V304I na kulturo v Sloveniji		,514

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

^a. Rotation converged in 3 iterations.

FDV – CJMMK, Slovensko javno mnenje 2006/2

4.0 Povzetki in zaključne misli

Empirični del tega poročila (poglavje 3.0), ki temelji na raziskavi Slovensko javno mnenje 2006/2, prikazuje v njej zajeto vrednotno problematiko v štirih sklopih. Vselej je dodana tudi informacija o tem, ali je operacionalizacija nastala izvirno, v okviru programa SJM, ali pa je povzeta oz. je nastala v okviru mednarodnih komparativnih raziskav, v katerih smo s programom SJM sodelovali. To velja za infrastrukturne projekte World Value Survey (WVS), European Value Survey (EVS) in za International Social Survey Programme (ISSP). Del operacionalizacij vrednotne problematike pa je nastal tudi v bilateralnih mednarodnih raziskavah kot denimo v citirani avstrijsko-slovenski raziskavi novih nacionalizmov oz. širših

mednarodnih raziskavah, kot denimo v citirani vzhodno-srednjeevropski religiološki raziskavi. Operacionalizacija na osnovi ugotavljanja odnosa do petnajstih pojmov nosilcev vrednotnih orientacij pa je nastala v okviru programa SJM. Za uvedene operacionalizacije problematike vrednot velja, da smo jih v program SJM uvajali postopoma, vse od leta 1991 dalje, še posebej po vključitvi v navedene mednarodne infrastrukturne projekte.

Vrednotni kompleks raziskave SJM 2006/2 je v tem poročilu prikazan v štirih sklopih:

Prvi sklop zajame ter prikaže odnos do šestih temeljnih vrednot oz. vrednostnih orientacij, povezanih s pojmi: družina, prijatelji, delo, prosti čas, vera in politika. Ta operacionalizacija je najpogosteje uporabljena v mednarodnih raziskavah, mi pa smo jo sprejeli v program SJM po vključitvi WVS in EVS.

Drugi sklop temelji na enakih metodoloških predpostavkah kot prvi, namreč na ugotavljanju vrednotnih orientacij na osnovi opredeljevanja do pojmov. V ocenjevanje smo uvedli petnajstih pojmov, od pojma "osamosvojitvev" do pojma "verouk v šolah". Nabor pojmov je v obdobju raziskovanja (1991–2006) bil dopolnjevan. Za vse izbrane pojme velja, da testirajo vrednotne orientacije na konkretnejši ravni, v neposrednejši povezanosti z aktualnim vrednotnim kontekstom in z v času aktualnimi opredeljevanji Slovenk in Slovencev. To, denimo, velja za "zgodovinske" pojme, izbrane iz aktualnega političnega diskurza v zadnjih petnajstih letih, kot: osamosvojitvev, slovenski partizani, slovenski domobranci; pa tudi za pojme iz aktualnega politično-nazorskega diskurza kot denimo: verouk v šolah, pravica do splava itd.

V tretjem sklopu smo prikazali razmerje med vrednotami oz. temeljnimi vrednotnimi orientacijami s pomočjo pojmov: enakost, svoboda in varnost. Za vrednotenje enakosti prejkoslej velja, da vseskozi prednjači pred drugimi orientacijami in da se iz osemdesetih let prenaša v devetdeseta in kasnejša tudi po sistemskem prehodu. Visoko vrednotenje svobode kot postmoderne tendence opažamo iz druge polovice osemdesetih let dalje, z opustitvijo avtoritarnih in uveljavljanjem demokratičnih regulacij pa pridobiva tudi legalno osnovo. Vrednota varnost je vseskozi visoko uveljavljena, posebno težo v svetovnem in evropskem kontekstu pa pridobi po 11. septembru 2001. Koncept dveh vrednot (enakost/svoboda) je povzet po WVS (Inglehart), vrednoto enakost pa smo v operacionalizacijo vključili po 11. septembru 2001.

Končno, v četrtem slopu so prikazani podatki o državni vezanosti, raziskavo vrednotnih orientacij pa dopolnjuje še prikaz virov oz. sidrišč nacionalnega ponosa.

Kot smo že v uvodu povedali, je poročilo grajeno kot opisno oz. prikazno. V njem po sklopih najprej na osnovi vsake indikacije posebej in nato za vse skupaj, ponudimo pogled na podatke iz aktualne raziskave (SJM 2006/2). Prikažemo torej frekvenčne distribucije oz. pri lestvičnih meritvah srednje vrednosti, range uvrstitve ipd. Že tu in ob vsakem naslednjem koraku smo

številčnim podatkom dodali slikovne prikaze (grafe). V okviru vsakega sklopa smo iz celotnega obsega opravljene statistične analize izdvojili le posamične vidike in jih strukturno oz. kontekstualno prikazali. Pokazali smo tudi časovne poteke opazovanih vrednotnih orientacij, sicer ne v celotnem obsegu spremenljivk oz. lestvic, temveč le tiste njihove dele, ki dane vrednotne orientacije najboljše ponazarjajo. Prikazom smo praviloma dodajali tudi pogled v časovno razsežje meritev, tako da iz poročila lahko razberemo, ali gre za bolj ali manj stabilne, skozi čas nespreminjajoče se orientacije, ali pa medčasovne primerjave nakažejo njihova nihanja in spreminjanja. Kadar se je to zdelo smiselno, smo po sklopih pokazali tudi na notranjo povezanost opazovanih vidikov, saj le-to pokaže globljo zasnovanost vrednotnih orientacij. Preko teh nakazanih točk pa v tem poročilu nismo šli. Poročilo je še vedno le opisno, nakazuje pa mnogo vidikov in problemov, ki so vredni poglobljene analize. Na to v poročilu tudi posebej opozarjamo.

Ali torej lahko po vsem, kar smo prikazali v tretjem poglavju, rečemo, da so prevladujoče vrednotne orientacije Slovenk in Slovencev vsebinsko prevladujoče libertarne – v zadnjih petnajstih letih brez izrazitih nihanj, torej stabilne? Da temu ni povsem tako, kaže vrednotenje pomena dela v osebni življenju ljudi v zadnjih letih. In vendar se družina umešča v vrh vrednotne hierarhije, skupaj z zavzemanjem za enakost, varnost in svobodo. Hkrati z visokim vrednotenjem svobode se v prepletu z zavzemanjem za temeljne človekove pravice, enakost med spoloma, socialne pravice, umešča tudi visoko vrednotenje osamosvojitve naroda... Ali torej lahko sklepamo, da se prevladujoče Slovenčeve vrednote umeščajo v postmoderni prostor?

V meri, v kakršni smo pregledovali strukturne in kontekstualne navezave izražanja vrednotnih orientacij, se pokaže, vsaj pri prvih, da te zveze niso izrazite, ali pa so pričakovane. Pri vseh vrednotnih orientacijah, ki nakazujejo nazorsko političen kontekst, pa se v glavnem potrjuje ključen vpliv nazorsko-političnih intervenientov, torej spremenljivk, ki kažejo na umeščenost respondentov v tem prostoru kot najpomembnejše določnice v izražanju vrednotnih orientacij. To se še posebej pokaže v odnosu do vere, cerkve, pa tudi pri aktualnem vrednotenju politike, političnega, ko se pogledi ljudi izraziteje polarizirajo. Pa tudi tu velja dodati, da te polarizacije zadevajo sorazmerno ozke segmente in ne populacije kot celote. To se, denimo, nazorno izrazi v drugem in v četrtem sklopu, ko ob opazovanju širših naborov vrednotnih vidikov preizkus njihovih povezav pokaže dovolj jasna nazorska vozlišča. Na primer ob ugotavljanju sidrišč nacionalnega ponosa jasno prepoznavo klasične nacionalne orientacije nasproti vrednotenju prvin novega političnega in socialnega sistema. Ob slednjem namreč prevlada izrazito kritična presoja: ljudje teh vidikov ne navajajo kot osnove nacionalnega ponosa. Itd.

Viri

Germani, G. (1965). Les effets de la mobilité sociale sur la société Sociologie du travail, No 4.

Inglehart, R. (1997). Modernization and Postmodernization, Princeton University Press, New Jersey.

Mulder, M. (1971). Power Equalization through Participation, ASQ, No. 1, 31–40.

Rus, V., Toš, N. (2005). Vrednote Slovencev in Evropejcev, FDV IDV, CJMMK, Dokumenti SJM 13, Ljubljana, 461 str.

Tomka, M., Maslauskaitė, A., Novickas, A., Toš, N. in Potočnik, V. (1999), Religion und Kirchen in Ost (Mittel) Europa: Ungarn, Litauen, Slowenien, Schwabenverlag, Ostfildern, 366 str.

Toš, N. (1996). Slowenien: ein neuer Nationalstaat im Wandel : anmerkungen zur nationalen Identität der Slowenen. V: Ley, M. (ur.), Gemacher, E. (ur.). Das Ende des Nationalismus : neue Fremdenfeindlichkeit und neonationalistische Aufbrüche in Ost- und Westeuropa. Wien: WUV-Universitätsverlag, 178 str.

Toš, N., Odnos do politike, političnih strank in politikov, SJM 2006/2, <http://www.cjm.si/edokumenti>

Toš, N. (2004) Beležke o vrednotah : prispevek k pogovoru o vrednotah in prihodnosti Slovenije na povabilo predsednika Republike Slovenije 11. novembra 2003. V: Pogovori o prihodnosti Slovenije. Pogovor 2, O vrednotah : Ljubljana, 19. november 2003. Ljubljana: Urad Predsednika Republike Slovenije, 2004, str. 105-114, graf. prikazi.